

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

VARGA E. LÁSZLÓ

A MAGYARORSZÁGON INTERNÁLT LENGYEL KATONÁK TÖRTÉNETÉHEZ

Vitéz Baló Zoltán ezredes visszaemlékezése, 1939–1944¹

Baló Zoltán 1883. január 23-án született Budapesten értelmiségi családban. Elődei erdélyi székely kisbirtokosok voltak Háromszék vármegyében, a család nagybaconi eredetű. Nemességet Baló László kapott II. Apafi Mihály² fejedelemtől a XVII. században, akit követként szolgált a Portánál Sztambulban. Nagyapja Baló Benjámín (1813–1869), a református egyház esperese Aradon, majd Déván. A református vallású táborno­kok mellett az evangélikus vallásukat is ő kísérte az aradi vesztőhelyre, mert külön evangélikus lelkész nem volt a helyszínen. Nyolc gyermeke született, a legidősebb köztük Géza³ utónevű, Baló ezredes apja. Jogász volt, postafőigazgatóként dolgozott Budapesten. Első felesége Czanyuga Jolán,⁴ második Perlaky Ilona,⁵ akivel 1888-ban kötött házasságot. Az öt gyermek közül a legidősebb Zoltán, a korán elhalt Miklós⁶ és Irén⁷ az első, Ilona⁸ és Benjamin – hivatásos tiszt, 2. huszárezredbeli főhadnagy, elesett⁹ az első világháborúban – második házasságából születtek.

Baló Zoltán felesége Bogdány Magdolna,¹⁰ soproni polgárcsaládból származott. Két gyermekük született, Magdolna¹¹ és ifj. vitéz Baló Zoltán.¹²

¹ Bevezetőnkben nem taglaljuk az internáltak történetét. Történetüket legrészletesebben lengyel nyelven *Lagzi István* dolgozta fel két munkájában. Lásd: Droga żołnierza polskiego przez węgierską granicę. Poznań, 1987. és Uchodźcy polscy na Węgrzech w latach drugiej wojny światowej. Warszawa, 1980.

² II. Apafi Mihály (1673–1713) erdélyi fejedelem. Még apja életében, 1681-ben megválasztották. A Porta mégis Thököly Imrét nevezte ki, akit a császári hadak kiszorítottak Erdélyből. Miután I. Lipót kormányzóságot hozott létre a fejedelemség irányítására, 1695-ben Apafit Bécsbe vitette. Ott halt meg.

³ Dr. Baló Géza (Arad, 1851 – Budapest, 1927).

⁴ Czanyuga Jolán (Budapest, 1860 – Gödöllő, 1924).

⁵ Perlaky Ilona (Budapest, 1859 – Budapest, 1938).

⁶ Baló Miklós (Budapest, 1888 – Budapest, 1908).

⁷ Baló Irén (Budapest, 1887 – Budapest, 1970).

⁸ Baló Ilona (Budapest, 1889 – Budapest, 1980). A családja Baló Magdolna tulajdonában (Budapest).

⁹ Baló Benjámín (Budapest, 1894 – Wana, Bukovinában 1917). 1917. aug. 11-én Frumozs községben temették el. 1918-ban exhumálták és a Kerepesi temetőben helyezték örök nyugalomra. A gyászjelentés Baló Alinka (Budapest) tulajdonában.

¹⁰ Bogdány Magdolna (Sopron, 1895 – Budapest, 1967).

¹¹ Baló Magdolna (Budapest 1928), festőművész, grafikus

¹² ifj. vitéz Baló Zoltán (Cegléd 1923 – Budapest 2003). A Bolyai János Műszaki Akadémián 1943. aug. 20-án avatták hadnagygyá, utász. Hivatásos tiszt, főhadnagy 1952-ig. Ekkor tartalékos honvéddé fokozták le, és elbocsátották a Néphadseregből. 46 éves korában végezte el a Műszaki Egyetem geodézia szakát, térképész-geodétaként dolgozott. A HM Rehabilitációs Bizottsága előterjesztésére Für Lajos honvédelmi miniszter HM

1901-ben érettségizett jó eredménnyel a Reáltanoda utcai gimnáziumban, majd a Műszaki Egyetemre iratkozott be. Döntését még a szemeszter megkezdése előtt megváltoztatta, s a Ludovika Akadémiára ment, ahol államköltséges helyen végezte tanulmányait gyalogsági szakon. 1904-ben avatták hadnaggyá,¹³ kiváló eredménnyel. Szolgálatát a 18. honvéd gyalogezredben kezdte Sopronban (alantos tiszt), 1913-ban a 29. honvéd gyalogezredhez vezényelték Budapestre, ahol ezredsegédtiszt, zászlóaljparancsnok. Az 1909/10-es tanévben felsőbb tiszti tanfolyamot végzett kiváló eredménnyel.

Az első világháború kitérője után egységével¹⁴ a szerb, majd 1915-ben az orosz front-ra került. 1914-ben és 1916-ban megsebesült. Az első sebesülési érmet 1915-ben Károly trónörökös személyesen nyújtotta át¹⁵ neki a Kárpátokban. 1916. június 16-án¹⁶ a Bruszilov-offenzíva idején, a bukovinai frontszakaszon, Dobronoutz¹⁷ nevű községnél esett hadifogságba. Moszkván keresztül vonattal 33 napig tartott útjuk Habarovszkba. Négyévi hadifogság után 1920-ban az oroszok egy hadifogolycsoporttal – a rangidős tiszt ő volt – Vlagyivosztkban átadták Japánnak. További elutazásukig különlegesen jó elbánásban volt részük, s ezt ajándékkal köszönték meg a japánoknak.¹⁸ A déli földtekét megkerülve hajón Olaszországba érkeztek, onnan vasúton jöttek haza.¹⁹

Hivatásos katona maradt, az igazolóbizottság igazolta.²⁰ 1926-ban a harctéren tanúsított helytállásáért vitézzé avatták.²¹ Őrnaggyá lépett elő, a 2. gyalogezredben Budapesten

25/93. sz. parancsával 1993. márc. 31-én rehabilitálta és alezredessé léptette elő. Az előléptetési okirat öv. ifj. Baló Zoltánné tulajdonában (Budapest). Édesapja után viselte a vitézi címet.

¹³ Rendfokozati előlépései: fhdgy. 1909. május 1., szds. 1914. aug. 1., őrgy. 1921. febr. 1., alez. 1924. szept. 1., ezds. 1929. nov. 1. A m. kir. honvédség és csendőrség névkönyve (1905–1917); A magyar kir. honvédség névkönyve (1927., 1928); Személyügyi Rendeleték 1921. febr. 23. 9. sz., 1924. aug. 20. 23. sz., 1929. nov. 1. 28. sz.

¹⁴ A 29. honvéd gyalogezred parancsnoka Ehmann József ezds., amely a 40. honvéd gyaloghadosztály (Budapest) alárendeltségében vonult ki a frontra. Ennek parancsnoka Braun József altbgy., vezérkari főnöke alsókománai Álgya-Pap Sándor vk. őrgy. volt. In: Az o–m hds. Hadrendje 1914. aug. elejétől 1914. szept. végéig. A Vitézi Rend tulajdonában, kéziratos másolat.

¹⁵ Baló ezredes rövid visszaemlékezése magnószalagon. Baló Magdolna tulajdonában.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Dobronoutz (lengyel elnevezése Dobronowce, románul Dobronauti) Bukovinában található Czernowitztól 36 km-re északra, az Okna és Toporoutz (lengyel elnevezése Toporowce) nevű helységek között, ez utóbbi felett É-Ny-ra. Teljes mértékben ukránok által lakott falu. Ma az Ukrán Köztársaságban.

¹⁸ Lásd a függelékben közölt 1. sz. dokumentumot.

¹⁹ Baló Magdolna közlése (2003).

²⁰ Személyügyi Rendeleték, 1921. febr. 9. 6. z. 53. o. A honvédségben 1919. nov. 16.-a után mindenkit leigazoltak. Az igazolás időszaka a Károlyi-kormányzat és a Tanácsköztársaság alatti tevékenységre vonatkozott. Amennyiben az illető hadifogságban volt, a fogságba esés körülményeit és ottani magatartását is megvizsgálták. Balónál csak ez utóbbi kettőt, mert 1916 nyarától hadifogoly volt. Személyügyi Rendeleték, 1921. febr. 9. 6. sz.

²¹ *Pekár Gyula* (szerk.): *Vitézek évkönyve*. Budapest, 1927. 21. o. A *Honvédségi Közlöny* 1926. szept. 1. 21. sz. 177. o. szerint a kormányzó 1926-ban Baló Zoltán nevű tanácsnokot vitézzé avatott és a vitézi cím használatát engedélyezte neki. Róla van szó ott is, mert akkor alez. volt (a tanácsnoki cím ennek felel meg) és 1926-ban a HM személyügyi osztályán szolgált. Valószínű, hogy a hivatalos közlönyben nem kívánták nyilvánosságra hozni katonai mivoltát, ezért jelölték tanácsnoknak, de a *Vitézek évkönyvében* alezredesként szerepel, az ott közzétett születési évszáma – 1883. jan. 21. – és alezredesi rendfokozata megfelel a valóságnak. Ez egyértelműen bizonyítja, hogy róla és nem egy másik Baló Zoltánról van szó, aki szintén létező személy volt a m. kir. honvédségben. Ő 1926. máj. 1-jétől volt szds., a m. kir. 4. honvéd kerékpáros zászlóaljnál szolgált. A magyar királyi honvédség névkönyve 1927. 67., 147. o. Született 1899. jan. 15-én, tényleges szolgálatának

és Cegléden első segédtsízt, zászlóaljparancsnok (1920–1925). Ezután a HM személyügyi osztályán szolgált 1929-ig.²² Katonai pályáját Szegeden fejezte be, ahol előbb a 9. gyalogezred – Horthy Miklós kormányzó háziezredének – parancsnoka (1930–1935), majd testnevelési felügyelő – levegőparancsnok (1935–1937) –, az ifjúság honvédelmi neveléséért és haderőnemen kívüli kiképzéséért volt felelős. Szegeden volt még egy megbízatása: 1931–1932-ben a Csongrád vármegyei Vitézi Széknél vitézi székkapitány.²³ Vezérkari tanfolyamra már nem jutott el,²⁴ 1937-ben nyugállományba helyezték, Budapestre költözött családjával. A MOVE Lövész Ligában tevékenykedett, ahol 1937–1938-ban országos főlovászmester és ügyvezető alelnök,²⁵ 1939–1944-ben a Lövész Liga elnöke.²⁶ 1943–1944-ben a MOVE egyik (országos) társelnöke.²⁷ Szolgálati ideje során helyállásáért számos kitüntetésben volt része, „szépen dekorált tisztnek” nevezhette magát.²⁸

A második világháború kezdetén, amikor a Szovjetunió 1939. szeptember 17-én keletről megtámadta Lengyelországot, Teleki miniszterelnök megnyitotta a határt a beözönlő lengyel polgári menekültek és a hazánk területére Kárpátalján érkező katonák előtt. Az esemény a nyugdíjas éveit töltő Baló Zoltán életében is fordulatot hozott. Szeptember 22–23-án felállították a HM 21. osztályt²⁹ (hadifoglyok és katonai internáltak

kezdetre 1916. aug. 18. Uo. 1940. évi kötet 118. o. A második világháború alatt ezds. lett, de a gyalogságtól átkerült a páncélos fegyveremhez. A nyilasok mellett fejtett ki propagandát 1944-ben, 1945-ben nem tért haza Nyugatról. Őt is vitézzé avatták, és páncélos ezredesként nem egy iratban vitéz nagybaczoninak van jelölve. Ez nyomdai hiba lehet, mert Baló Magdolna szerint Nagybacsonból származó Baló Zoltán egy van, az ő édesapja, vitéz Baló Zoltán ezds. A Nagybacsoni nemesi előnevet hivatalosan nem használta, mert az okirat Erdélyben volt, így nem tudta igazolni nemességét.

²² *Honvédségi Közlöny*, 1929. szept. 1. 22. sz. és nov. 1. 28. sz.

²³ MTNCT 1931. 23. o.; 1932. 25. o.

²⁴ Baló Magdolna közlése (Budapest, 2002) szerint Shvoy Kálmán altbgy. helyőrségparancsnok nem javasolta vezérkari tanfolyamra. Valójában nem felelt meg a tanfolyam előfeltételeinek: hadnagyok, főhadnagyok jelentkezettek, nőlen családi állapot, pár éves kitűnő minősítésű csapatszolgálat mellett. (Csak ezzel rendelkezett, mert nő volt, és már ezredes.)

²⁵ MTNCT 1937. 533. o.; 1938. 471. o.

²⁶ MTNCT 1940. 528. o.; 1941. 594. o.; 1942. 666. o.; 1943. 712. o.; 1944. 727. o.

²⁷ MTNCT 1943. 712. o.; 1944. 721. o.

²⁸ Kitüntetései 1916-os fogságba eséséig: Katonai Jubileumi Kereszt (Militär Jubileäumskreuz, 1908), 1912-13. évi Mozgósítási Kereszt (Erinnerungskreuz), Bronz Katonai Érdemérem a Katonai Érdemkereszt szalagján („Signum Laudis” – Bronzene Militärverdienstmedaille am Band des Militärverdienstkreuzes), Katonai Érdemkereszt III. o. hadidíszítménnyel (Militärverdienstkreuz 3.Klasse mit der Kriegsdekoration), Ezüst Katonai Érdemérem a katonai érdemkereszt szalagján („Signum Laudis” Silberne Militärverdienstmedaille am Band des Militärverdienstkreuzes), Sebesülési Érem egy sávval, (Verwundetenmedaille mit 1 Streifen), Károly csapatkereszt (Karl Truppen-Kreuz). 1920 után: Osztrák Háborús Emlékérem 1914–1918 (Österreichische Kriegserinnerungsmedaille), Magyar Háborús Emlékérem kardokkal, sisakkal, Ezüst Katonai Érdemérem („Nagy” Signum Laudis, 1929), A honvédelmi miniszter okirati dicséző elismerése (1929), III. o. Magyar Érdemkereszt (1930), Bolgár Szent Sándor Rend (1935), II. és I. o. Tiszti Szolgálati Jel (ez utóbbit 1941-ben kapta), Magyar Érdemrend középkeresztje (1937), Kormányzói dicséző elismerés látható jelét képező Magyar Koronás Bronzérem (1922), Kormányzói dicséző elismerés jelét képező Magyar Koronás Bronzérem hadiszalagon a kardokkal, Újólagoz kormányzói dicséző elismerés látható jelét képező Magyar Koronás Ezüstérem hadiszalagon (1942), XII. Pius Pápai Emlékérme, (1943), Lengyel Köztársasági Érdemrend tisztí keresztje (Krzyż Oficerski Orderu Rzeczypospolitej, post mortem 1999). A kitüntetések Baló Magdolna tulajdonában.

²⁹ Az osztály felállítására a HM 1/b (háborús szervezési) osztály intézkedett. A HM Elnökség 1939. szept. 22-én és 23-án adta ki a vonatkozó parancsokat, működését az osztály szept. 23-án kezdte meg. HL HM Eln. A-1939-50770.

osztályát). Barabás Emil altábornagy,³⁰ a HM akkori I. katonai csoport főnöke Szegedről jól ismerte, őt javasolta az osztály vezetésére. Nyugállományból visszahívott ideiglenesen ténylegesítettként vezette azt. Kezdetben vele együtt 4 fő alkotta állományát, de rövidesen a 45 000 katonai internálttal kapcsolatos munkák megkövetelték a létszámbővítést. 1940-ben már 21 fő dolgozott parancsnoksága alatt. Ebben: 8 tiszt, 7 altiszt, 1 hadbírói tisz, 1 polgári hivatalnok, 2 gépirónő és 2 szolga.³¹

A lengyel katonai internáltak számára több mint 100 tábort szervezett.³² Együttműködött Antall Józseffel,³³ a BM IX. osztályának vezetőjével, aki a polgári lengyel menekülteket gondozta. Sok zsidó és nem zsidó lengyel katonát saját hatáskörét messze túllépve, feljebbvalói tudta nélkül átadott Antallnak.³⁴ Az előbbieket így kikerültek a katonai hatóságok látóköréből, immár polgári menekültként hivatalos lengyel útlevéllel vagy a zöld határon át elhagyhatták Magyarország területét, és a Franciaországban szerveződő lengyel hadseregbe távoztak.³⁵

1939. október elején felállították a Magyar Királyságban Internált Lengyel Katonák Képviselétét,³⁶ amely a HM 21. osztály tanácsadó szerveként működött. Vezetője mindig németül jól tudó lengyel főtiszt vagy tiszt lett. Vele szoros, napi kapcsolatban állt, de szükség esetén tárgyalt Emisarski vk. alezredessel, budapesti lengyel katonai attaséval is. Az internáló táborokból történt tömeges szökések idején (1939 őszén és 1940 tavaszán)

³⁰ Barabás Emil (1886–1948) altbgy. 1936–1940-ben HM I. katonai csoport főnöke, 1941. febr. 1-jétől nyugállományban.

³¹ Géppel írt kimutatás a HM 21. o. állományáról 1940-ben. Baló Magdolna tulajdonában. Lásd a függelékben közölt 5. sz. dokumentumot.

³² Król Aleksander mk. alez. az internált lengyel katonák képviselője Balót búcsúztató beszédében 1943. okt. 30-án több mint 100 táborról szólt, lásd a függelékben közölt 11. sz. dokumentumot. Dembinski Stefan dd. tbk. az internáltak első képviselője. Magyarországi működéséről 1946-ban Londonban írott jelentésében 99 táborról név szerint tesz említést. Polish Institute and Sikorski Museum, London. Arch. Ref. No. 119/A. 4. sz. mell. *Lagzi István*: Droga żołnierza polskiego przez węgierską granicę w latach 1939–1941. Poznań, 1987. 15. o. 140 tábort említ, hozzátéve, hogy ennyi létezett összesen 1939–1944 között. Az evakuáció befejezése, tehát 1940 nyara után 31 internáló tábort említ. Uo. 21. o. 1940 őszén valójában 51 tábor volt: HL HM-Eln. 21-1942-5209. cs. sz. n.

³³ Id. dr. Antall József (1896–1974) jogi doktor. 1932-től a BM-ben dolgozott, 1939-ben minisztériumi tanácsos, majd osztályvezető helyettes a IX. osztályon. 1941. júl. 1-jén átveszi az átszervezett IX. osztály vezetését. 1944. márc. 19. után letartóztatva a Gestapo. Megmenekül, mert a lengyelek azt vallják, hogy Antallnak nem volt tudomása az evakuációról, a lengyelekkel csak a menekült kérdésben működött együtt. 1945. máj. 24. – 1945. nov. 15. Között újjaépítési adminisztratív államtitkár, 1945. nov. 15. – 1946. júl. 20-ig újjaépítési miniszter, 1946. márc. – 1946. ápr. között ideiglenesen megbízza a pénzügyminisztérium vezetésével. 1946–1948-ban a Kisgazdapárt pártigazgatója és nemzetgyűlési képviselője. Tagja az 1949-es országgyűlésnek is, de mandátumáról lemondott. A Magyar Vöröskereszt elnöke, amely tisztségről leváltják. MTNCT 1941. *Bölcöny József*: Magyarország kormányai 1848–1992. Budapest, 1992. 255. o. 1956-ban egyik újjaervezője pártjának. Varsóban 1981-től utca, 1990-től emléktábla, Tarnoban emléktábla őrzi emlékét. Sírját a budapesti lengyel nagykövetség gondozza.

³⁴ *Id. dr. Antall József*: Menekültek menedéke. Emlékek és iratok. (Szerk. *Kapronczay Károly*.) Budapest 1997. 103. o., és Baló Magdolna közlése (2002).

³⁵ 6000 fő legálisan vonattal, 20 000 illegálisan a zöld határon át távozott 1940 nyaráig. *Emisarski Jan* vk. ezds.: Evakuacja z Węgier. (Evakuáció Magyarországról.) London, 1946. Kézirat. Polish Institute and Sikorski Museum. Arch. Ref. No. 119/A. 15. o. A franciaországi lengyel hadsereg létszáma 1940 májusában 85 000 fő volt.

³⁶ Vezetői sorrendben: Dembinski Stefan dd. tbk. 1940. ápr. 25-ig, Dr. Steifer Marian vk. ezds. 1942. márc. 21-ig, Król Aleksander mk. alez. 1944. okt. 16-ig, ezután Bem de Cosban t. örgy.

azt tanácsolta neki, hogy ne tömegesen szökjenek, hanem kisebb csoportokban, mert az előbbi mód feltűnő.

A lengyel menekülteket a legfelső magyar állami vezetés megértéssel, a vidéki államigazgatás emberei: jegyzők, rendőrök, katonák, a határőrök többsége, a lakosság rokonszenvvel, segítőkészen fogadta és kezelte, valamint szökésüket – ahogy a lengyelek nevezték, evakuációjukat – elősegítették.

A budapestiek pedig jól emlékezhetnek a fővárosban munkát vállaló több ezer lengyelre a dualizmus utolsó évtizedeiben. Az első világháború alatt 3-400 magyar önkéntes szolgált a lengyel légiókban,³⁷ akiknek fővárosi szervezete konspirációs lakásokat biztosított az evakuálónak. Elevenen élt Bem József tábornok emléke a magyar társadalomban, ami a lengyelek iránti rokonszenvet növelte. Mindezek következtében joggal írhatta Emisarski vk. alezredes 1946-ban kelt jelentésében,³⁸ hogy a „lengyel–magyar két jó barát” közszájon forgó kijelentést az élet igazolta. Említést érdemel, hogy az 1980-as évek végén még élő legidősebb korosztály – amelynek tagjai a 20-as években jártak népiskolába – spontán, emlékezetből volt képes elénekelni a lengyelek akkori nemzeti Himnuszát. (Boże coś Polskę... – Isten, ki lengyelhont...) Ez arra enged következtetni, hogy a lengyel történelem egyes részeit taníthatták.

A lengyelek különleges szerencséje volt, hogy a legfelső magyar állami vezetés több tagjának közvetlen tapasztalatai, benyomásai voltak a lengyelekről, még az Osztrák–Magyar Monarchia és az első világháború idejéből, illetve Teleki miniszterelnöknek a cserkészmozgalomból.

A fentiek igazolására néhány példa. Bartha Károly honvédelmi miniszter alatt – akkor százados – szolgált az első világháborúban Steifer Marian, 1939-ben vk. ezredes a lengyel vkf. 2. osztály tisztje, aki 1940–1942-ben a miniszter kívánságára lett az internált lengyelek képviselője.

Baló ezredes 1915/16-ban – akkor százados – a keleti fronton, Bukovinában – vegyes nyelvű: lengyelek, románok, zsidók, németek által lakott területeken – harcolt 1916 júliusában a Bruszilov-offenzíva idején. Itt lehetősége volt a lengyel lakosságot is megismerni. Első világháborús hadifogolyként szerzett tapasztalatai segítségére voltak 1939–1943-ban, amikor a Magyarországon internált lengyel katonák ügyeit intézte.

Újszászy István, a későbbi vezérőrnagy, 1931–1934-ben vk. őrnagyként teljesített szolgálatot Varsóban katonai attaséi minőségben. A három év alatt számos lengyel katonai vezetőt és a lengyeleket is megismerhette.

Teleki Pál jóval második miniszterelnöksége előtt, 1935-ben cserkész küldöttséggel részt vett a lengyelországi Spalában megtartott nemzetközi cserkésztalálkozón, s egyik levelében³⁹ elragadtatással számolt be a kormányzónak a magyar csoport fogadásáról és a lengyelek irántunk való ragaszkodásáról.

³⁷ Az első világháborúban 1914–1917-ben, k. u. k. alárendeltségben, de saját parancsnokság alatt, nemzeti vezényleti nyelv mellett harcoló lengyel önkéntes alakulat elnevezése. 1915-től három gy. dd-ből állt. Maximális létszáma 15-20 ezer fő között mozgott. Sebesültekkel, hősi halottakkal, hadifogságba esettekkel együtt 20-30 ezer főre tehető azok száma, akik légiósok voltak.

³⁸ *Emisarski*: i. m. 10. o.

³⁹ MOL K 589 Államfői Hivatalok Levéltára. Kormányzói Kabinetiroda, Horthy Miklós iratai. 8934. sz. mikrofilm, 24. cím. Külpolitikai vonatkozású iratok, II. E: A magyar–lengyel viszonyral kapcsolatos iratok.

Horthy kormányzóhoz a lengyelek különösen közel álltak. Szabolcs utónevű huszár-főhadnagy öccse 1915-ben Orosz-Lengyelországban esett el.⁴⁰ A kormányzó apja befo gadott egy az 1863-as lengyel felkelésben részt vett és Magyarországra menekült felke lőt.⁴¹ Munkát adott neki, s 92 éves korában bekövetkezett halála után eltemettette.⁴² A kormányzónak osztrák–magyar haditengerészeti pályafutása alatt nem egy lengyel be osztottja és lengyel nemzetiségű bajtársa volt.⁴³ 1938/39-ben az akkori budapesti lengyel követtel, Orłowski Leóval⁴⁴ a magyar kormány tudta nélkül rendszeresen találkozott.⁴⁵ (Rajta kívül, hasonló bizalmas kapcsolatot csak John Flournoy Montgomeryvel,⁴⁶ az Egyesült Államok követével tartott fenn.)

Id. Antall József – 1939–1944 között a Belügyminisztérium menekültügyi kormány biztosa, a lengyel polgári menekültek gondozója – hadifogolyként útban Szibéria felé megszökött, 1915-ben néhány napig egy lengyel nagymama bujtatta szökése után.⁴⁷ Ar ról nem tudunk, hogy Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternek lettek volna koráb ban lengyel kapcsolatai, mégis megértéssel és jóindulatúan viszonyult a lengyel polgári menekültekhez.⁴⁸ Orłowski Leo követ, Emisarski vk. alezredes⁴⁹ és József Zaranski volt budapesti lengyel főkonzul⁵⁰ visszaemlékezéseikben⁵¹ egyöntetűen állítják, hogy a fenti

⁴⁰ *Express Poranny*, 1938. febr. 9. Horthy Szabolcs (Kenderes, 1873. jan. 28. – Radomsko, Orosz-Lengyelország, 1914. nov. 28.) a kozák lovasokkal vívott harcban Plewno falunál megsebesült, sebesülésébe a kórházban belehalt. Hamvait 1927-ben hazahozták, és Kenderesen a családi sírboltban temették el.

⁴¹ *Orłowski, Leon*: Wspomnienie z Budapestu. (Budapesti visszaemlékezés.) *Kultura*, Párizs, 1952. nr. 10. 116. o.

⁴² Erről a kormányzó 1938-ban lengyelországi látogatása során Krakkóban beszélt, amikor fogadta a helyi Lengyel–Magyar Társaság küldöttségét. Lásd *Varga E. László*: A kormányzó látogatása Lengyelországban 1938-ban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2001. 4. sz.

⁴³ Kazimierz Zachara – később ezds. a lengyel hadseregben – a Tauruson szolgált. (*Ilustrowany Kurjer Codzienny*, 1938. febr. 6.) Karol Trzaska Durski sorhajóhadnagy (AAN Warszawa, PD. t. 789.), Czesław Petelenz sorhajóhadnagy (*Express Poranny*, 1938. jan. 30.), Witkowski sorhajóhadnagy (*Kurjer Warszawski*, 1938. febr. 5.)

⁴⁴ Orłowski Leon (1891–1976) hivatásos diplomata, 1936. jún. 4 – 1941. jan. 1. között budapesti lengyel követ.

⁴⁵ Lásd *Varga E. László*: Orłowski budapesti lengyel követ tárgyalásai a kormányzóval 1938/39-ben. *Századok*, 2003. 1. sz.

⁴⁶ Montgomery John Flournoy (1878–1955) az Egyesült Államok budapesti követe 1933. aug. 1 – 1941. márc. (?) között. Budapesti éveiről lásd visszaemlékezését: Magyarország a vonakodó csatlós. Budapest, 1993. és *Frank Tibor*: Roosevelt követe Budapesten. John F. Montgomery bizalmas politikai megbeszélései 1934–1941. Budapest, 2002.

⁴⁷ *Kapronczay*: i. m. 56. o.

⁴⁸ Példa rá, hogy a lengyel hadsereg főparancsnokát Rydz-Śmigły tábornagyot, aki 1940-ben romániai internálásból megszöke Magyarországra érkezett, elhelyezte a Pajor-féle szanatóriumban. *Kállay Miklós*: Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944. Budapest, 1992. II. k. 83. o.

⁴⁹ Emisarski Jan (1896–1986) vk. alez., 1938 okt. 1. – 1940. szept. 14. Között budapesti lengyel katonai attasé. Működéséről lásd *Varga E. László*: Részlet Jan Emisarski volt budapesti lengyel katonai attasé emlékirataiból. 1938–1940. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2001. 4. sz.

⁵⁰ Zaránski József (? 1905 – Nagy Britannia ?) hivatásos diplomata. 1939 szept. 1-jéig lengyel főkonzul Bécsben, ezután 1939–1940-ben nem hivatalos főkonzul (mert exequaturt nem kapott a magyar kormánytól) Budapesten. A követség felszámolása után, 1941 januárjában távozott Londonba.

⁵¹ *Zaránski József*: Świadek wydarzeń. Od Anshlusu do Jałty. (Az események tanúja. Az Anshlusztól Jal-táig.) London, 1968. 28. o. ezi írja: „Egész 16 hónapos magyarországi működésem során a hatalom részéről nem csak teljes megértést tapasztaltam feladataim és kötelességem iránt, hanem jóindulatot és segítőkészséget. A magyar társadalom minden osztályától és vallásfelekezetétől a lengyelek különleges vendégszeretetet, áldozatkészséget kaptak, figyelmen kívül hagyva a kényelmetlenségeket és a személyüket fenyegető veszélyt. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a győztes német hadsereg a szomszédban volt, a Gestapo ügynökei egész Magyar-

személyek hallgatólagos beleegyezése nélkül aligha lett volna lehetséges a lengyelek evakuációja Magyarországról.

Baló ezredes és a fenti személyek bizonyára tudtak az evakuációról, annak sok részletét is ismerhették. A német nyomás következményeként nemegyszer szigorú intézkedéseket hoztak, de Baló a táborok meglátogatása⁵² során bizalmasan tudomására hozta a táborparancsnokoknak, hogy azokat nem kell szigorúan betartani. 1939–1941-ben, a nagy német győzelmek idején nagyon óvatosnak kellett lennie, különös figyelemmel a Vezérkari Főnökségen található németbarát hangulatra. Az internálótáborokban tett ellenőrzései alkalmával – gyakran az internált lengyel katonák képviselőjének társaságában – és máskor is, a legjobb feltételeket igyekezett teremteni az internáltaknak, amire Magyarország akkoriban képes volt. Betartotta és betartatta a nemzetközi előírásokat. Nagy figyelmet szentelt annak, hogy a táborparancsnokok megköveteljék a fegyelmet, de emberi módon kezeljék az internáltakat. Leváltotta, illetve leváltásukat kérte azoknak, akik erre alkalmatlannak bizonyultak, vagy nem voltak jóindulatúak az internáltakhoz. HM 21. osztálybeli beosztottait is így kezelte. A zsidó vallásúak számára ünnepi alkalomkor engedélyezte, hogy magyar rabbi istentiszteletet tartson.⁵³

Az internáltak tisztelték és megkedvelték. 1941-ben névnapijára egy tűzzománc aranyozású cigarettatárcát kapott tőlük. Külső jobb felső sarkában a „BZ” monogram briliánsokkal van kirakva. Belső alsó felszínén magyar fordításban a következő gravírozott szöveg olvasható: „A katonaszívnek, amely megértett bennünket. Az internált lengyel katonák.”⁵⁴

A lengyelek iránt tanúsított lelkiismeretes bánásmódja következtében előléptetése elmaradt, sőt 1943. szeptember 30-án, október 30-i hatállyal váratlanul felmentették.⁵⁵ Szomorúan írta visszaemlékezésében, hogy 40 éves szolgálata után Csatay⁵⁶ honvédelmi miniszter nem fogadta, Ruzkiczay-Rüdiger⁵⁷ miniszterhelyettes, akinek jelentette az osztály átadását, hűvösen csak annyit mondott: „Ezredes úr, leléphet!”

1943. október 30-án a Gellért Szállóban Aleksander Król mk. alezredes, az internált lengyel katonák képviselője fogadást adott tiszteletére, és szép beszédben búcsúztatta.⁵⁸ Jelen volt a HM 21. osztály teljes személyi állománya és utódja, Utassy Lóránt ezredes.⁵⁹

országon dorbézoltak, főleg Budapesten.” Orłowski követ név szerint említi Horthy kormányzót, Teleki miniszterelnököt, akiknek a lengyelek a jó bánásmódot köszönhetik. *Orłowski*: i. m. 115. o., Baló ezredest jóindulatúnak nevezi a lengyelek iránt. Uo. 125. o. Emisarski alez. katonai attasé szerint az előbb említett személyek jóindulata nélkül (itt Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszteret is említi) még a negyedét sem evakuálhatták volna annak a létszámnak, ami így lehetséges volt. *Emisarski*: i. m. 3., 10. o. Horthy kormányzók kivételével mindegyikük nevét 2000-től utca viseli Varsóban.

⁵² Negyedévente minden táborot rendszeresen ellenőrizött.

⁵³ Így a vámosmikolai táborban 1943. húsvétján. A 7. honvéd kerületparancsnokság nem támogatta a lengyelek ilyen irányú kérését, ő ennek ellenére engedélyezte. HL HM Eln. 21-1943-24652.

⁵⁴ Özv. ifj. Baló Zoltánné (Budapest) tulajdonában.

⁵⁵ A felmentési irat másolata Baló Magdolna tulajdonában. Lásd a függelékben közölt 10. sz. dokumentumot.

⁵⁶ Csatay Lajos (1886–1944) vezds., honvédelmi miniszter (1943. jún. 12 – 1944. okt. 16.).

⁵⁷ Ruzkiczay-Rüdiger Imre (1889–1957) vezds., 1943. febr. 1 – 1944. okt. 16. között a honv. min. helyettese.

⁵⁸ Lásd a függelékben közölt 11. sz. dokumentumot.

⁵⁹ Utassy Lóránt (1897–1974) ezds. (1945. nov. 1. vörgey), 1943. okt. 1 – 1944. okt. 16 a HM 21. o. vez. A rendszerváltozás után 1992-ben altbgy-á lépett elő.

A részére adományozott plaketten⁶⁰ magyar fordításban a következő szöveg olvasható: „Tiszteletre méltó és szeretett vitéz Baló Zoltán ezredesnek a m. kir. Honvédelmi Minisztérium 21. osztálya vezetőjének az internált lengyel katonák. Budapest, 1943. október 30.”

Utódja hasonló lelkiismeretességgel folytatta az általa megkezdett munkát, egészen 1944. október 16-ig, a nyilas hatalomátvételig. Az ő erőfeszítésének is köszönhetően a Sztójay-kormány nem adta ki a lengyeleket a németeknek, sőt 1944 nyarán a polgári menekülteket is a Honvédelmi Minisztérium hatáskörébe utalták.

1944 nyarán Baló ezredest újra behívták és tanfolyamra küldték. Egyik vezérkari tiszt barátja segítségével sikerült kimentenie magát. A nyilas hatalomátvétel után felöltve ezredesi egyenruháját, garanciát vállalt Popper nevű zsidó lakótságáért, amikor a nyilasok el akarták hurcolni. (Másodszor ez már nem sikerült.) Újra behívták szolgálattételre, de betegségre hivatkozva kimentette magát.

1945. február 13-án a szovjetek elfoglalták Budapestet. Noha az élet, az újjáépítés elkezdődött, a lakosság rövidesen megismerkedett a szovjetek által alkalmazott málenkij robot⁶¹ intézményével. Kétszer Balót is így fogták el, de megszökött. Rövidesen az orosz városparancsnokságra hívták, a vkf. 2. o. tisztjeiről érdeklődtek nála. (Elesett bajtársai nevét diktálta be.) Több feljelentés is érkezett ellene a HM katonapolitikai osztályához és a szovjet katonai elhárításhoz.⁶² Lakására elkezdtek járni a szovjetek. Életét valószínű egy lengyel orvos, dr. Józef Smoliński mentette meg, aki az épp soros orosz tisztnek megmutatta a táskájában levő fiolákat, mondván, Baló ezeket mind megkapja, mert ragályos beteg. Többé nem zaklatták.

A HM igazolóbizottsága háború alatti tevékenységét igazolta,⁶³ noha a feljelentések következtében megpróbálták a bizottságot álláspontja felülvizsgálatára rávenni, de az helybenhagyta korábbi határozatát.

1945/46-ban a HM Tájékoztató osztályát vezette. Az újra felállított lengyel követségről azt kérték Tombor Jenő⁶⁴ honvédelmi minisztertől, hogy ossza be Balót a lengyel visszatérési – a még Magyarországon levő volt lengyel menekültek hazaszállításával foglalkozó – misszióhoz. A HM állományából vezényelték oda 1946 elejétől. Vezénylé-

⁶⁰ Baló Magdolna tulajdonában.

⁶¹ A városokban alkalmazták. Az adott utca két végét katonai kordonnal lezárták, és az ott tartózkodókat munkára hurcolták a Szovjetunióba. Hasonló módszert követett a Gestapo is a megszállt országokban.

⁶² HL HM AKVI 32392.

⁶³ Vitéz Silley Antal ny.á. altbgy., Popp Elemér ny. hbs. ezds. és Szent Iványi Sándor unitárius lelkész igazolták háború alatti tevékenységét. Ezután a legkülönbélebb, alaptalan feljelentések érkeztek ellene: SS pk. volt, jobboldali, németbarát, MOVE Lövész Liga elnöke volt (nyugállományban egy ideig valóban az volt), ezért népellenes bűncselekményben részes. Valaki a Popper családból is feljelentette, mert szerinte Baló Szálasi melletti beszédet mondott a rádióban. (Erről a *Demokrácia* nevű lap 1945. nov. 15-i száma is írt.) Ez ügyben a Vörös Hadsereg katonai elhárítása nyomozott ellene, a HM katonapolitikai osztálya elhárító alosztályán gyanúsítottként hallgatták ki. Kiderült, hogy a beszédet egy hasonló nevű és rendfokozatú Baló Zoltán páncélos ezredes (lásd a 21. sz. jegyzetet) mondta, nem ő. HL HM AKVI 32392. Minősítvényi táblázat Baló Zoltán m. kir. soproni 18. honvéd gy. ezredbeli hadnagyról. Csatolva a vezérmaggyá történt előléptetési iratok, 1992. Lásd ott a feljelentéseket és a kihallgatási jegyzőkönyveket, mind fénymásolatban.

⁶⁴ Tombor Jenő (1880–1946) hivatásos katona 1919-ig, a tanácskormány alatt is szolgálatban. (1916-tól vk. alez.) Ezután 1945-ig gyógyszerész, vegyészdoktor, újságíró. 1945. nov. 15 – 1946. júl. 25. között honvédelmi miniszter, altbgy.

sét kéthavonta hosszabbították, 1947 márciusáig ott teljesített szolgálatot.⁶⁵ A HM-től nyugállományba helyezétségig tiszteletdíjban részesült. Az új lengyel követ, Piotr Szymański megbízta, hogy készítse el azoknak a volt magyar táborparancsnokoknak a listáját, „akik átlagon felül bántak a lengyelekkel”, mert ki akarják őket tüntetni. A lista elkészült, a levéltári iratokban azonban nincs nyoma, hogy valaki közülük kapott-e ki-tüntetést.⁶⁶ 1945-ben Baló a békeelőkészítő bizottságnak több dokumentumot, fényképet átadott, amit nem kapott vissza. 1946 novemberében végleg nyugállományba helyezték.

1950-ben nyugdíját megvonták. 1955-ben felét (300 Ft) visszakapta, amelyet 1960-ban 600 Ft-ra emeltek fel. Sok tisztársával ellentétben egy véletlen folytán elkerülte a kitelepítést. A határozatot fiának kézbesítették, aki nem vette azt át. Amikor nem volt megélhetési forrása, a francia és a lengyel követség segített neki munkát találni. Dolgozott vaskereskedésben, éjjeliőrként, cukorrépa-átvevőként, csépléskor mázsásként.

Az 1960-as évek elején a lengyelek ki akarták tüntetni, de ismeretlen ok miatt ez elmaradt. A volt lengyel internáltak, akik Magyarországra látogattak, felkeresték. Levél útján állt kapcsolatban a már említett, Lengyelországban élő orvossal, Józef Smolińskivel (Poznań), Zdzisław Antoniewicz-csel (Poznań),⁶⁷ Franciszek Janczewski őrnaggyal (Gliwice), az USA-ban élő Michał Zembrzusi⁶⁸ pálos rendi atyával. A háború utáni években más területen sem szakadt el a lengyelektől. Gyakran járt a Magyar–Lengyel Baráti Társaság és a Lengyel Kulturális Intézet rendezvényeire Budapesten. Baló Zoltán 1966. december 10-én, 83 éves korában hunyt el Budapesten.

A rendszerváltozás után 1992. február 10-i⁶⁹ hatállyal Göncz Árpád köztársasági elnök katonai életpályája elismeréseként vezérőrnaggyá léptette elő. A lengyel kormány a Lengyel Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztjével (Krzyż Oficerski Orderu Zasługi Rzeczypospolitej) tüntette ki, amelyet Aleksander Kwaśniewski köztársasági elnök 1999. október 5-én, budapesti látogatásakor személyesen adott át Baló Magdolnának és ifj. vitéz Baló Zoltán nyugállományú alezredesnek, majd megkoszorúzta Baló ezredes sírját a Farkasréti temetőben.

A lengyelek nemcsak Baló ezredesről emlékeztek meg. 1999. szeptember 26-án két-nyelvű, magyar és lengyel zománcozott címerekkel ékesített emléktáblát állítottak Var-sóban a Długa utcai helyőrségi templom falán, az alábbi szöveggel: „A magyar honvéd-ség tisztjeinek és katonáinak, a magyar Belügyminisztérium alkalmazottainak, akik a fenyegető veszéllyel szembenézve a legnehezebb pillanatokban, a Magyar Királyság te-rületén 1939–1944 között internált lengyel polgári és katonai menekültek ezreinek meg-segítésére siettek”⁷⁰

⁶⁵ Munkanaplójában az utolsó bejegyzés 1947. márc. 27. HL VII. fondőcsoport. Családi és személyi gyűj-temény. Personalia 3/A doboz. Növ. napló sz. 56/63, 2/64. Baló Zoltán ezredes a HM 21. o. vez. hivatalos mű-ködésével kapcsolatos okmányok. 1940–1947.

⁶⁶ Uo. 19–21. o.

⁶⁷ Visszaemlékezése elsődrendű forrás a lengyel menekültek történetéhez, de az internált katonák esetében is fontos, másutt ma már nem fellelhető tényeket tartalmaz. Lásd *Zdzisław Antoniewicz: Rozbitkowie na Węgrzech. Wspomnienie z lat 1939–1946.* Warszawa, 1987.

⁶⁸ Zembrzusi Michał pálos szerzetes. 1934-ben érkezett Czesztochowából Magyarországra. 1939-ben első-ként látott hozzá a lengyel internáltak lelkipásztori szolgálatának megszervezéséhez. 1948-ig Magyarországon tartózkodott, később az USA-ban telepedett le.

⁶⁹ Az előléptetési iraton – Baló Magdolna tulajdonában – 1992. febr. 10-i dátum.

⁷⁰ *Napi Magyarország*, 1999. szept. 27.

Varsó székesfőváros Tanácsa 2000. szeptember 25-én hozott XXXVII/345/2000. sz. határozatával Ursynów kerületben utcát nevezett el róla. Az elnevezést Jan Stolarski – egykor a vámosmikolai táborban internált katona, a Lengyel–Magyar Társaságok Föderációjának elnöke Varsóban – kezdeményezte.

Emlékére egykori lakhelyén, Budapesten, a Margit körút 58 sz. alatti lakóház falán emléktáblát állítottak. Rajta az alábbi magyar és lengyel nyelvű szöveg olvasható: „E házban élt 1937–1966 között vitéz Baló Zoltán ezredes, posztumusz vezérőrnagy, a II. világháború alatt hazánkba menekült lengyel és francia katonák befogadásának megszervezője. Állította a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2002-ben.”⁷¹

Baló ezredes visszaemlékezését, amelyet az alábbiakban közzéteszünk, 1963-ban írta, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum akkori parancsnokának, Otta István vezérőrnagynak a felkérésére. Az irat nem lelhető fel sem a Personalia Baló iratanyagában, sem a HM Eln. 21. o. 1939–1944. c. őrzési egységben. Másolatban megtalálható a Hadtörténeti Intézet gyűjteményében Varsóban⁷² és Baló Magdolna tulajdonában Budapesten. A visszaemlékezés 15 oldalnyi A/4-es formátumú, jól olvasható, jó állagú gépirat.

Amikor Balót 1943-ban felmentették a HM 21. osztály vezetése alól, sok irat eredeti vagy másodpéldányát elvitte magával és otthonában őrizte. Ezekből néhányat – utaltunk rá korábban – a békeelőkészítő bizottságnak 1945-ben, valamint 1963-ban és 1964-ben a Hadtörténelmi Levéltárnak adott át. A dokumentumok nagy része azonban mindmáig lánya, Baló Magdolna tulajdonában van Budapesten. Köszönettel tartozom neki, hogy rendelkezésemre bocsátotta édesapja családtörténeti adatait, kitüntetéseit, a visszaemlékezés szövegét, hozzájárult annak közléséhez, valamint betekintést engedett a nála levő katonai iratokba.

A visszaemlékezésben a szerző két helyen szünetjelet alkalmazott, ami arra vall, hogy több dolgról nem akart említést tenni. A legvégén azt írja, hogy „egyenlőre be is fejezem visszaemlékezésemet”, amiből arra következtethetünk, hogy szándékozott azt kiegészíteni, amit végül nem tett meg.

A visszaemlékezést a szükséges jegyzetekkel láttuk el. A függelékben az internáltak történetére vonatkozó levéltári dokumentumokat tesszük közzé. A korabeli szövegeket sem stilisztikailag, sem a jelenleg érvényes helyesírási szabályok szerint nem módosítottuk. Ez vonatkozik az 1. sz. német nyelvű dokumentumra is. A lengyel nyelvűeket saját fordításban közöljük.

⁷¹ Az emléktáblát 2002. szeptember 20-án leplezték le. Ebből az alkalomból a Lengyel Köztársaság részéről Rafał Wiśniewski rendkívüli követ, meghatalmazott miniszter és Tadeusz Ubych vk. ezds., véderő, katonai és légügyi attasé, a Francia Köztársaság részéről Dominique de Combles de Nayves rendkívüli követ, meghatalmazott miniszter, valamint Jean-Claude Belony vk. ezds. katonai és légügyi attasé koszorúzott.

⁷² Wojskowe Biuro Badań Historycznych, Zbiory Specjalne Biblioteki Naukowej, sygn. II/53/39.

Másolat!

Budapest, 1963.

1963 elején felkérést kaptam a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum vezetőjétől⁷³ emlékirataim megírására. Ekkor született ez a kis összefoglaló, amit gondolom az utókor fel fog tudni használni, mint történelmi tény.⁷⁴

1939 szeptember havában a lengyel hadsereg nagy része kb. 40 000 ember, a 2. világháborús harcok következtében Magyarországra menekült. 13 tábornok⁷⁵ és 5000 tiszt volt közöttük.⁷⁶

A nemzetközi szabályok értelmében őket lefegyverezni és internálni kellett. A H.M.-ben fel kellett állítani a mozgósítás esetére előírt „Hadifoglyok és internáltak ügyei” c. osztályt.⁷⁷ Ez lett a H.M. 21. osztály, az utasítás szerint ennek vezetésére egy vezérkari ezredes illetékes.

Én nem voltam vezérkari, csak törzstiszt, de mivel Barabás Emil altábornagy⁷⁸ még szegedi ezredparancsnok koromból jól ismert, politikai nézeteimet is tudta, engem választott. Visszahívtak a nyugdíjából és felkértek a súlyosnak látszó feladatra.

Nehéz kezdet volt!

A Honvéd utcai, akkori Károly főherceg laktanyában utaltak ki irodahelyiségeket. Ez bizony elég messze volt a Várbeli H.M.-től, ahová gyakran kellett referálás, értekezletek stb. miatt felmenni. De rövidesen gépkocsit kaptam, annál is inkább, mert gyakran kellett vidékre is utaznom.

Személyzet gyanánt nyugállományú tiszteteket kaptam, kik közül néhányat nem találtam alkalmasnak. Így magam kerestem megfelelő, megbízható munkaerőket.

A lengyel hadsereg részei váratlanul, hirtelen lépték át a határt. A nemzetközi szabályok értelmében a lengyel hadsereg tagjait lefegyverezni és internálni kellett. Határmenti különítményeket szerveztem, melyek a lefegyverzést tapintatosan, a hagyományos lengyel–magyar barátság jegyében hajtották végre. Ezután az egyes csoportokat a sebtében kijelölt táborhelyekre irányították. A fegyverek, hadianyag, járművek, lovak leltárba vételére és elhelyezésére a H.M. III. anyagi csoportfőnökség intézkedett.

⁷³ Otta István vörgy.

⁷⁴ Valóban, az összefoglaló kis terjedelme ellenére is fontos kiegészítő forrás a lengyel internált katonák történetéhez, és a HM. 21. osztály iratanyagához. A tárgyra vonatkozóan nem írt meg mindent, amiről tudott, aminek cselekvő részese volt. Feltételezzük, hogy figyelemmel lehetett bizonyos, akkor még élő személyekre úgy Magyarországon, mint Lengyelországban. Pl. nem említi Újszászy ezredest, a 2. vkf. o. (1939–1942), majd az ÁVK vezetőjét (1942–1944, ekkor vörgy.), akinek nem kevés szerepe lehetett abban, hogy az osztály szemel hunyt a szökések felett, s csak német nyomásra foganatosított lépéseket a szöktetők ellen. Nem említi, hogy 1940-ben „átadta” az internált lengyel katonák egy részét Antall Józsefnek, így könnyítve meg számukra az evakuációt, mert ilyen módon polgári menekültek lettek, és érvényes útlevéllal elutazhattak Magyarországról. Nem szól arról sem, hogy munkaidőben nem lehetett ellátni az internáltakkal kapcsolatos munkát, késő éjszaka rendszeresen dolgozott otthon (Baló Magdolna közlése), s a letartóztatott fontos lengyel katonai személyek szabadon bocsátásáért is tett lépéseket. (Lásd a függelékben Aleksander Król mk. alez. Balót búcsúztató beszédét.)

⁷⁵ Ryś-Trojanowski Mieczysław dd. tbk., Sawicki-Sawa Kazimierz dd. tbk., Krzisch Otton dd. tbk., Korytowski Karol ellentengernagy, Wieczorkiewicz Wacław dd. tbk., Kleeberg Julisz dd. tbk., Kołtataj-Szrednicki Jan dd. tbk., Dembinski Stefan dd. tbk., Jacyna-Jatelnicki Bolesław dd. tbk., dr. Daniec Józef dd. tbk., dr. Hubicki Stefan dd. tbk., Sosnkowski Kazimierz vezds., Dąb-Biernacki Stefan altbgy. Név szerinti felsorolásuk *Emisarski*: i. m. 1. o.

⁷⁶ Az internált lengyel katonák számát neki kellett a legjobban tudnia. A fent közölt szám megegyezik azal, amit *Emisarski* vk. alez. és *Orłowski* követ közölnék visszaemlékezéseikben. *Orłowski*: i. m. 115. o.; *Emisarski*: i. m. 1. o. A számadat azonban csak a hivatalosan regisztráltakra vonatkozik.

⁷⁷ Az osztályt 1939. szeptember 22/23-án állították fel, működését 23-án kezdte meg. L. a 13. sz. jegyzetet.

⁷⁸ Lásd a 31. sz. jegyzetet.

Az internáltak nyilvántartásba vétele igen nagy munka volt. Mire a szükséges nyomtatványok elkészültek, sok időbe telt. A törzslapok kitöltése novemberben, sőt egyes táborokból még később sikerült, s ezután jutottak el osztályomhoz, ahol rendezték és összegezték őket.

A lengyelek igen hamar elkezdtek szököni, úgy, hogy mire a törzslapok beérkeztek és átszámolták őket, valójában már párezer internálttal kevesebb volt. Később évekig újabb és újabb tömegek érkeztek, számukat a szökések miatt nem lehetett pontosítani.

Sok értekezletre kellett menni. A H.M.-ben a lengyel ügyben többször volt értekezlet, a Magyar Vöröskeresztnél is.

Itt ismertem meg Dr. Antall József, akkori miniszteri tanácsost,⁷⁹ aki a Belügyminisztérium IX. osztályának vezetője volt és akivel hosszú éveken át együttműködtünk.

A lengyel ügyben már az első alkalommal szoros barátságot kötöttünk.

Értekezletek voltak a „Lengyel menekülteket segélyező Amerikai Bizottságnál” is. Ahová nem tudtam eljutni, helyettesemet Géczy Sándor ezredest⁸⁰ vagy segéd tisztemet, Körmendy Miklós századost⁸¹ küldtem. Utóbbinak az volt az előnye, hogy lengyelül is tudott.

A lengyel katonai internáltak képviselője gyanánt a budapesti lengyel követség és a H.M. csoportfőnöke között történt megállapodás szerint Dembinski István lengyel tábornok⁸² jelöltetett ki, bár ő az idemenekült 13 tábornok közül a legfiatalabb volt. Őt valószínűleg azért javasolták, mert tudták, hogy a Dembinski név az 1848/49-es szabadságharcból emlékezetes, továbbá jól beszélt németül, hiszen 1918-ig az osztrák hadseregben⁸³ szolgált, mint lovastiszt. Néhány szót magyarul is értett.

Dembinskit Barabás altábornagynál ismertem meg. Komoly, kellemes ember volt. Nagyon fájlalta, hogy családja Lengyelországban maradt. Barabás megígérte, hogy a német követségen közbenjár értük, de sajnos ez az igyekezete nem sikerült, mert a D.[embinski] család szovjet megszállás alatt maradt.

Dembinski segéderőket kért maga mellé, és hogy saját gépkocsiját használhassa. A H.M. egyikhez sem járult hozzá. Ez az első nehéz napokban volt így, de rövidesen kieszközöltem, hogy Dembinski kapjon általa kiválasztott tisztet, úgy, hogy 5-6 tisztből, 2 gépirónóból és 1 küldönc altisztből álló személyzete⁸⁴ lett. Kieszközöltem azt is, hogy hivatali helyiséget a közvetlen közelében kaphasson. Így mindig kéznél voltak, hisz naponta többször is tanácskozni kellett.

⁷⁹ Lásd a 33. sz. jegyzetet.

⁸⁰ Géczy Sándor ny. alez., c. ezds. 1942 év végén ismét nyugalomba vonult, helyére 1942. dec. 1-jétől Vidmándy Emil ny. ezds.-t rendelték be idt. szolgálatra. HL HM Eln. 21-1943-2806.

⁸¹ Körmendy Miklós ny. szds. (1889-?) 1940. jan. 26-tól 1942. okt. 31-ig teljesített szolgálatot a HM 21. osztályon. HL HM Eln. 21-1942-3602 és 66847.

⁸² Dembinski Stefan (1887-1972) Kriegsarchivbeli Minősítvényi táblázatán Stefan Dembinski Ritter von Rawicz-ként szerepel. Nem rokona a magyar történelemben ismeretes Dembinszky (lengyel írásmód szerint Dembinski) Henrik tbk.-nak. K. u. k. huszár szds., a lengyel hadseregben dd. tbk., majd altbgy. Katonai alreáliskolát végzett Kassán (1893-1897), főreáliskolát Hranicében. (Csehország, 1897-1900), Katonai Akadémiát Bécsújhelyen (1904-1907). 1907. aug. 18-án avatták hadnaggyá. Szolgálatát a Ritter von Brudermann nevével viselő 1. közös ulánus ezredben kezdte Debrecenben. KA Qualifikations-Listen, Stefan Dembinski. Az első világháborúban az összeomlásig harcolt. 1918-tól a lengyel hadseregben különböző parancsnoki beosztásokban. 1931-től dd. tbk. A szeptemberi hadjáratban a „Stryj” hadműveleti csoport parancsnoka. 1939. okt. elejétől 1940. ápr. 25-ig „A Magyar Királyságban Internált Lengyel Katonák Képviselése” vezetője (Szef Przedstawicielstwa Żołnierzy Polskich Internowanych na terenie Królestwa Węgier). Miután irodájában 1940. ápr. 24-én házkutatást tartottak, a lefoglalt iratokból kiderült az evakuáció, ami a nemzetközi előírásokkal ellenkezett. Dembinski másnap elhagyta az országot. Ezután Franciaországban, annak összeomlásáig a hüm. hu. o. vez. 1940-1941-ben lengyel tiszti gyűjtőtábor parancsnok a Skóciához tartozó Bute szigetén. 1941. nov. 16-tól a Nyugat-Európában állomásozó lengyel hadsereg felosztásáig, a köztársasági elnök katonai irodájának vezetője. Altábornagyi kinevezését az emigráns kormánytól kapta 1964-ben.

⁸³ Helyesen: a közös hadseregben.

⁸⁴ A Dembinski iroda tagjai Bastgen Tadeusz vk. őrgy., Wartha Witold vk. őrgy., Kołtáj Szrednicki orvos dd. tbk., Skłakowski Adam alez., Pokorny Franciszek alez., Żóltaszek Leon r. ezds., államrendőrségi felügyelő, Tarcewski Stefan hu. szds., Krzeczunowicz Jerzy alhdgy., Dłużewski Wojciech alhdgy., Bielatowicz Jan alhdgy., Camilla Mondral gépirónó. Dembinski Stefan dd. tbk. jelentése 1939. szept. 21 - 1940. ápr. 25-e kö-

Dembinski és beosztottjai fényképes személyigazolványt kaptak, teljesen szabadon mozoghattak. A beosztottak valamennyien beszéltek németül, így tolmács nem kellett, sőt volt köztük két magyar származású is,⁸⁵ akik tökéletesen beszéltek magyarul.

Eleinte gyakran felkeresett Emisarski alezredes,⁸⁶ a lengyel követség attaséja. Főleg azért jött, hogy hagyjuk az internáltakat tömegesen szökni. A szökéseket egy igen hamar megszervezett különbizottság intézte. Később a vezetőjük nevét is megtudtam: Kornaus vk. alezredes,⁸⁷ aki 1940. április havában egy jelentést küldött a párizsi lengyel kormányhoz, melyben többek közt azt is jelentette, hogy addig 18 000, azaz tizennyolcezer lengyel katonát szállítottak el Magyarországról.

De evvel nem voltak megelégedve, a magyar hatóságokat vádolták, hogy akadályozza az „evakuációt”.

Ez a jelentés, illetve fordításának hiteles másolata⁸⁸ akkor került a 21. osztályhoz, amikor a 2. vkf. osztály felfedezte a lengyel evakuációs irodát és iratait lefoglalta. Ez 1940. május elején történt, már Dembinski szökése⁸⁹ után.

Emisarskinak ismételtel mondtam, hogy mi a legjobb szívvel viseltetünk a lengyel internáltakkal szemben, de ő is ismeri a nemzetközi szabályokat, és azt is tudja jól, hogy a németek a nyakunkon ülnek, és így bizonyos határokat mégis be kell tartanunk.

Kértem Emisarskit, hogy ne százával szöktessék az internáltakat, hanem kisebb csoportokban.

Természetes, hogy a németek hamarosan tudomást szereztek arról, hogy a lengyel internált katonák tömegesen hagyják el az országot és ezért ismételtel intervenáltak.

Tény, hogy a lengyelek az „evakuációt” igen jól megszervezték. Éjjel szöktek ki tömegesen (pl. Nagycenkről 200 ember). A határőrség a tömegszökést észrevette, és ezt megakadályozandó, tüzelt is, úgy, hogy több sebesülés történt, de a többi elment.

Még súlyosabbá vált az ügy, mikor a németek Franciaországban lengyel katonákat ejtettek foglyul, kik bevallották, hogy Magyarországról kerültek Franciaországba.

Persze a németek azonnal intervenáltak.

A honvédelmi miniszter⁹⁰ hivatott és elrendelte, hogy fogalmazzak valami elfogadható választ. Kb. ezeket írtam: Magyarországot teljesen váratlanul érte a lengyel csapatok beözönlése, ily nagy tömeg őrzésére nem voltunk felkészülve, nincsenek villanyárammal, kerítéssel rendelkező fogolytáboraink, katonaságunk is kevés, öreg tartalékosokkal tudjuk őriztetni a régi laktanya épületekben, kastélyokban elhelyezett embereket, így bizony szökések előfordulnak, hiszen német területtől is – pedig ott valószínű jobb az őrzés – szöknek hozzánk francia és angol foglyok. (Épp akkor szöktek át az első franciák és néhány angol.)

A H.M. elfogadta ezt a választ és az írás elment.

zötti magyarországi működéséről. London, 1946. jan. 18. Gépirat. Polish Institute and Sikorski Museum. London, Arch. ref. No. 119/A. 1. sz. mell. Mondrál visszaemlékezését lásd: Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Budapest, 1985. 245–299. o. Magyar forrás szerint a Dembinski irodában mások is dolgoztak, mint azt a tbk. megadja fenti összefoglalójában. Lásd HL HM Eln. 21-1940-34176. Uo. a hadtesteknél levő lengyel összekötő tisztek névsora.

⁸⁵ Lipcsey-Steiner Mihály őrgy., az első világháborúban a lengyel légiókban harcolt önkéntes. 1919-től Lengyelországban szerződéses tiszt az ottani hadseregben. 1939 szeptemberében érkezett Magyarországra. A másik Kazimierz Morvay hdgy., kinek szülei a trianoni békeszerződés aláírása után Nagyszőlősről (akkor Csehszlovákiában, ma az Ukrán Köztársaságban, Kárpáton-túli terület, Vinogradiv) Lengyelországba költöztek.

⁸⁶ Lásd a 43. sz. jegyzetet.

⁸⁷ Kornaus Jan (Dohnal fedőnéven) vk. alez. 1939. december 12-én kapott beutazási vízumot, mint a belgrádi lengyel követség diplomáciai futára. HL HM Eln. 21.-1940-23695. Vízuma lejártával itt maradt, bekapcsolódott az evakuációs munkába. Lakásán 1940 júliusában házkutatást tartottak. HL HM Eln. 21-1940-30066. 1940 július 5-én tartóztatták le és a naprágyi büntetőtáborba utalták. HL HM Eln. 21.-1940-38066. (23695 alapszám.)

⁸⁸ HL HM Eln. 21-1940-38066. sz. melléklete. Lengyel nyelvű eredeti példánya nem maradt fenn. A két jelentés dátuma 1940. máj. 13 és máj. 28. Gépirati másodpéldány.

⁸⁹ Dembinski irodájában 1940 április 24-én tartottak házkutatást. HL HM Eln. 21-1940-21426. A tábornok másnap útlevelel elhagyta az országot.

⁹⁰ Bartha Károly (1884–1964) hadmérnök, vezds., 1938. nov. 15 – 1941. szept. 24-ig honv. min.

Viszont a németek ismételten próbálkoztak, hogy a lengyel internáltakat, főleg a fiatalabb korosztályokat, adjuk át nekik munkára. Ekkor is nekem kellett megfogalmazni a választ, ami kb. ez volt: A nemzetközi egyezmények (1907. évi V. sz. hágai egyezmény, II. fejezet) értelmében az ország területére menekült idegen, de nem ellenséges katonaszemélyeket internálni kell. Ezt az egyezményt Németország és Magyarország is aláírta. Magyarország be is tartja, s így a lengyel internáltakat nem adhatja át.

A németek eleinte más formában próbálták az internáltakat megszerezni. Először a német nemzetiségű internáltakat kellett átadni, akiket már a kezdetekben külön kellett választani, mert a lengyelek utálták és bántalmazták őket.

1940 elején a németek átíratot intéztek hozzánk, miszerint átvennék, otthonukba szállítanák és ott munkára alkalmaznák az önként jelentkezőket. Csak legénységet, zsidókat kivéve.

Ezt muszáj volt kihirdetni.

Több ezren jelentkeztek.⁹¹ Ezeket részben Budapesten, részben 2-3 vidéki táborban kellett összegyűjteni és német bizottság vette át őket.

A táborokat Dembinskivel együtt állandóan látogattam. Nagy szükség is volt rá, mert egyes táborokban botrányos állapotok uralkodtak. Volt, ahol szinte rabszolgaként tartották az internált legénységet, feltűzött szuronyú katonák kísérték őket. Komáromban például az állomásparancsnokság számokat varratott az internáltakra, mintha fegyencek lennének. Ez ellen fel kellett lépnem, és a többnyire idősebb, tartalékos, néhol nyugállományú táborparancsnokok közül az alkalmatlanokat felváltattam. Többieket pedig kioktattam a helyes bánásmódra és magatartásra. A helyzet gyorsan javult, annál is inkább, mert a lengyelek nagy számban szöktek, és így a rosszabb táborokat meg lehetett szüntetni.

Sajnos néha szigorítások életbeléptetésére kaptam parancsot. Ez, német nyomásra, rendszerint a vezérkar főnökétől indult ki. Ki is adtam a megfelelő rendeletet, amit akként igyekeztem enyhíteni, hogy a táborlátogatásaim alkalmával, a táborparancsnokokkal bizalmasan közöltem, hogy a rendeletet ki kellett adni, de nem kell szigorúan betartani. De 1-2 hónap elteltével a szigorításokat is sikerült hatályon kívül helyezni vagy legalábbis enyhíteni.

1940 tavaszán az országot árvíz sújtotta. A lengyelek felajánlották segítőkészségüket. Radomski⁹² lengyel püspök, Dembinski és a polgári lengyel menekültek bizottsága felhívással fordult a lengyelekhez.

A segítséget részben gyűjtött pénzzel, részben helyreállítási munkával szolgáltatták. Sajnos ebben az időben német nyomásra szigorító rendeletet kellett kiadni, és a lengyeleknek nem volt módjában annyi munkasegítség adni, mint amennyit terveztek.

Dembinski még 1939 végén avval a kéréssel fordult hozzám, hogy ők az internált legénységnek rendes zsoldot szeretnének fizetni,⁹³ mert mint mondotta, a tőlünk kapott zsold kevés volt. Ez igaz is volt.

Dembinski nem sok reményt fűzött e kérése teljesedéséhez, hiszen nyilvánvaló volt az a cél, hogy ők ezáltal legénységüket jobban kézben tartanak és így az evakuálást is jobban biztosítanak.

Erre azt válaszoltam neki: ez ellen semmi kifogásom nincs, persze nem tőlem függ, de igyekszem a miniszter hozzájárulását megszerezni. Sikerült ez is.

1940 elején pár napon át Magyarországon tartózkodott az akkor Franciaországban székelő lengyel kormány külügyminiszter helyettese.⁹⁴ Nevére sajnos nem emlékezem.

⁹¹ Baló ezredes egyik összeállítás szerint összességében 10 000 lengyel nemzetiségű internált katonát adtak át a németeknek azzal, hogy őket hazaszállítják. HL HM Eln. 21-1943-sz. n. Baló hagyaték. 6116/a. cs. Minden katonának írásban kellett kérnie a hazaszállítást. Lásd a nyomtatványt HL HM Eln. 21-1940-33322. A hazaszállításhoz újabb, ezúttal német–lengyel nyelvű 10 kérdés-feleletet tartalmazó okmányt állítottak ki. HL HM Eln. 21-1940-61135 alapszám melléklete. Itt maradt még 5446 katonai személy, 375 családtag. HL HM Eln. 21-1940-9843.

⁹² Helyesen Radoński Karol Mieczysław (1883–1951), lengyel megyéspüspök Włocławekben. 1939 okt.-ben érkezett Magyarországra, 1940-ben a Közel-Keletre ment. Londonban a Nemzeti Tanács tagja. 1946-ban hazatért.

⁹³ Erre a célra összesen a lengyel kormány 120 000 dollárnak megfelelő összeget költött pengőben. *Emisarski*: i. m. 14. o.

Dembinski közölte velem, hogy a külügyminiszterhelyettes szeretne találkozni velem, de persze nem kereshet fel, hanem meghív ebédre a Gellért szállóba, ahol lakott.

Az ebédmeghívást nem fogadtam el, de megígértem, hogy másnap délelőtt szállásán, Dembinskivel együtt felkeresem.

A külügyminiszterhelyettes igen szívélyesen fogadott, teljesen tájékozva volt, és köszönetét fejezte ki a lengyel katonai internáltakkal szembeni magatartásomért.

Annyira tájékozott volt, hogy azt is tudta, annak idején elestem a tábornoki előléptetéstől, és kijelentette, a háború után én leszek az első magyar–lengyel tábornok, és hogy a tengerparton egy villa a hozzávaló földdel együtt rendelkezésemre fog állani.

Udvariasan elhárítottam ezt a kilátásba helyezett jutalmat, mondván, hogy nem várok és nem fogadok el semmit, magatartásom meggyőződésből való.

Dembinski 1940 májusában Jugoszlávián át elhagyta az országot. Utóda Dr. Steifer Marian vk. ezredes lett.

Steifer nem a lengyel hadsereggel, hanem később, polgári ruhában jött az országba. Mikor nálam jelentkezett, előadta, hogy ő az első világháborúban mint osztrák tiszt Bartha Károly honvédelmi miniszter (akkor vk. százados) parancsnoksága alatt teljesített szolgálatot, s most kérte, hogy jelentkezhessék nála.

Bartha jól emlékezett rá, fogadta is és Dembinski helyettesévé osztotta be. Mikor Dembinski elment, Bartha kívánságára ő lett a lengyel katonai internáltak képviselője.

Steifer Dembinskihez hasonlóan igyekezett az internáltak érdekeit képviselni.

A lengyelek közt voltak azonban ellenségei, akik valószínűleg irigyelték és áskálódtak ellene. Avval is vádolták, hogy a németekkel keres összeköttetést. Erre azonban semmi bizonyíték nem volt. Én úgy tapasztaltam, inkább félt a németektől, már otthoni beosztása (kémelhárító) miatt is.

Mivel a lengyel Társadalmi Bizottság eltávolítását szorgalmazta, végül ő maga kérte felmentését. A Lengyel Társadalmi Bizottságnak volt jelöltje egy tábornok, de ő csak lengyelül értett, s így tolmács útján lehetett volna vele érintkezni.

Bartha miniszter erre Król Alexander mérnökari alezredest jelölte ki Steifer utódjával.

Król alezredest a lengyelek általában szívesen vették, és beosztásában kitűnően megfelelt.

Meg kell emlékezni Körmendy Miklós századosról, ki az első két évben segédtisztam volt. Jól beszélt lengyelül, hosszabb ideig Lengyelországban élt.

Körmendy több ízben, azt hiszem 9-10-szer vállalkozott arra, hogy titokban Lengyelországba megy és onnan lengyel internáltak családtagjait⁹⁵ ide szállítja. Meghagytam neki, hogy egyszerre legfeljebb 8-10 személyt hozzon, mert ennél nagyobb csoport feltűnő és veszélyes.

Utoljára azonban meggondolatlanul 20 személyt hozott. Valahol Kassán feltartóztatták őket a 2. vkf. osztály közegei, és Körmendy egyedül jött haza. Ahelyett, hogy egyenesen hozzám jött volna, jegyzőkönyvet vett fel, és még nagyobb bajba kerültünk. Csak azután jelentette nekem a történeteket. Veszélyes ügy volt. Szerencsére a 2. vkf. oszt. vezetőjét jól ismertem: a húszas években ezredtársam volt. Felkerestem, előadtam neki az ügyet. Megígérte, hogy segít. Másnap együtt elégettük a jegyzőkönyvet, sőt segített, hogy a Kassán visszatartott lengyeleket Körmendy elhozhassa. Azt azonban meg kellett ígérnem, hogy többször nem küldöm ki Körmendyt.

Ennek az ügynek volt még egy utójátéka. Mikor ezek a lengyelek megérkeztek Budapestre, közülük egy asszony, két felnőtt lányával hivatalomba jött, mindenáron látni akart engem, kinek

⁹⁴ Nem a lengyel külügyminiszter helyettese volt, aki Magyarországra látogatott, hanem Adam Romer, a minisztertanács elnöki irodájának vezetője. Magyarországon személyesen tájékozódott a polgári menekültek és a katonai internáltak helyzetéről. Sosnkowski vezds. levelét átadta Horthy kormányzóknak. *Emisarski*: i. m. 13. o.

⁹⁵ Többek között Król Aleksander mk. alez. Varsóban élő lányait és feleségét. A honv. min. és az ÁVK vezetője, Újszászy vörögy. szóbeli hozzájárulásukat megadták. Az osztályon beosztott Gérecz László ny. szds-t bízta meg Baló, hogy kieszközölje a német hatóságok engedélyét. HL HM Eln. 21.-1943-26244. Az iratokból nem derül ki, hogy a németek engedélyével vagy anélkül hozták át őket, de az áthozatal sikerrel járt. Magyarországra csempészték át a lengyelek Mikołajczyk lengyel miniszterelnök (1943–1944) fiát is, akit előzőleg nagy mennyiségű dollárral váltottak ki a németektől. Varga Béla bújtatta Balatonbogláron, s innen menekítették ki Londonba. Sławik Henryknek, a Polgári Bizottság elnökének felesége és lánya is a magyar hatóságoknak köszönhetően kerültek a megszállt országból 1943-ban Magyarországra.

megmenekülésüket tulajdonították. Ez részemre kellemetlen volt és veszélyes is. Tudtam, hogy bizonyos fokú megfigyelés alatt vagyok. Dehát kénytelen voltam fogadni őket. Beléptek, mindhárman térdre estek és a kezemet akarták csókolni. Alig tudtam nekik megmagyarázni, hogy ne csináljanak feltűnést, hisz engem figyelnek. Aztán elmentek. Egy tartalékos zsidó hadnagy családja volt.

1940 nyarán a németek próbálkoztak ukrán nemzetiségű legénységet toborozni az általuk szervezett ukrán hadseregbe. E célból egy Budapesten élő Sulgin nevű volt cári tábornokot bízták meg avval, hogy látogassa meg a nagyobb legénységi táborokat, és igyekezzék az ukrán nemzetiségűeket jelentkezésre rábírní. Parancsot kaptam, hogy Sulgin tábornokot a lengyel táborokba elkísérem.

Bizalmasan közöltem a lengyel katonai internáltak képviselőivel fentieket, ki előzőleg értesítette az ügyről a táborok rangidőseit. Persze alig akadt jelentkező.

1943 nyarán a Budapesten állomásozó pápai nuncius, Angelo Rotta⁹⁶ kifejezte lengyel táborlátogatási szándékát.

Dr. Antall József és én kísértük. Megható fogadtatás és ünnepek voltak az egyes táborokban. A nuncius, aki jól beszélt németül, áldást és ajándékokat osztott.

Nagy elismeréssel nyilatkozott a táborokban tapasztalt rend, tisztaság és jó bánásmód tekintében.

A látogatások befejeztével Dr. Antall és én ebédre voltunk hivatalosak a nuncius várbeli lakásán, mely alkalommal mindkettőnknek – nekem a reformátusnak is – átnyújtotta a pápai emlékéremet.

Ugyancsak 1943-ban jött a táborok látogatására a nemzetközi Vöröskereszt képviselőjében M. Chapuisat, aki több lengyel, valamint a balatonboglári francia tábort látogatta meg és minderről elismerőleg nyilatkozott.

1941-ben megszaporodott a 21. osztály munkája a jugoszláv hadifoglyokkal, akik kisebb részben a magyar, nagyobb részben a német csapatok kezére kerültek.

A magyarokhoz került jugoszlávok közül a magyar nemzetiségűeket, továbbá a római katolikus bonyevácokat hamarosan hazabocsátottuk,⁹⁷ az ó-szerbiaiakat pedig a német hatóságoknak kellett átadnunk.

A németek kezébe került magyar nemzetiségű jugoszláv hadifoglyokat a németek a többivel együtt Németországba szállították, annak ellenére, hogy mi kértük a magyarok hazabocsátását.

Azt azonban megígérték, hogy a németországi hadifogolytáborokból a magyarokat – kivéve a hivatásos tiszteket és altiszteket, továbbá a zsidókat – hazabocsátják. Ezek kiválogatása és hazaszállítása céljából 1941. július elején egy magyar bizottság ment ki.⁹⁸

Az ügy lebonyolítása elég lassan ment, mert a németek akadékoskodtak, nehezen engedték el a már munkára kiadott hadifoglyokat, de 4-5 hónap alatt azért sikerült kb. 11 000 fő magyar vonatkozású hadifoglyot hazaszállítani.

1942 decemberében parancsot kaptam, hogy a wieni hadifogoly kiválasztó és hazaszállító bizottság működését megsemmélyezem és ellenőrizzem. A Ganserdorfi „hazatérő táborban” elég rendes állapotokat találtam. A wieni városparancsnok altábornagy megígérte nekem a magyar hadifoglyok átadásának meggyorsítását. Ez azonban továbbra is nagyon lassan ment. Közben sok jugoszláv hadifogoly sikertelenül megszökött. Ezek itt nagyrészt hazakerültek. A magyar vonatkozásúakat hazarendték, az ó-szerbiaiakat viszont át kellett adnunk Németországnak.

Francia katonai személyek 1941 tavaszán kezdtek hazánkba szökni. A Fertő-tó déli részén a nádasokon keresztül jutottak ide. Kezdetben szörványosan, azután mindig egyre többen, úgy, hogy számuk 1943 végén már több mint 900 volt. Kevés tiszt, főleg legénység. Voltak akik női ruhában

⁹⁶ Angelo Rotta (1872–1965) pápai nuncius Budapesten 1930. máj. 13-tól. 1945 tavaszán a szovjet katonai hatóságok Magyarország azonnali elhagyására kényszerítették.

⁹⁷ A Magyarországhoz 1941-ben visszacsatolt Délvidékről származó volt jugoszláv hadifoglyok közül 1942. máj. 6-ig 9889 főt szállítottak haza. Ebből 4548 volt magyar. Becslés szerint 1000 magyar és 4-5000 szerb maradt még kint. HL HM Eln. 21-1942-33121.

⁹⁸ A bécsi magyar hadifogoly kiválogató bizottságot 1941. júl. 9-én állították fel. Vezetője Éliás örgy. HL HM Eln. 21-1942-37062.

szöktek. A franciákat is internálni kellett. A Belügyminisztérium közegai (csendőrök) fogták őket össze és a komáromi gyűjtőtábornak adták át. Eleinte Gyöngyösön internáltattak, nappal szabadon mozoghattak.

A francia követség kezdetől fogva élénk figyelemmel kísérte sorsukat, pénzzel segítette őket. A francia katonai attasé De Mierry ezredes gyakran járt érdekükben a H.M.-ben. Később Selypre, majd Ipolyvarbóra kerültek.

Ebben az időben új katonai attasé került a követségre: Hallier vk. ezredes, aki még fokozottabban működött közre az internáltak érdekében.

Együtt látogattuk meg Hallier-vel az ipolyvarbói táborn. Nem nagyon volt meglegedve, igaz meglehetősen szűken voltak, mivel számuk napról-napra szaporodott. Nappal a községben szabadon mozoghattak. A községi jegyző és a lakosság panaszkodott is magatartásuk miatt, többek közt arra, hogy a franciák minden szemérem nélkül a nyílt utcán végzik természeti szükségleteiket stb.

Az attasé ezután alaposan leszidta és kioktatta őket. Hazafelé menet az attasé ismét kijelentette elégedetlenségét a szoros laktanyai elhelyezéssel kapcsolatban, és kérdezte, nem lehetne-e máshol, pl. a Balaton mellett elhelyezni őket. Mondtam, hogy azon a környéken nincsenek laktanyák. Erre azt felelte, ők szívesen bérelnének egy megfelelő nagyságú üdülőt, most úgysis szezonvége van és jövőre talán vége lesz a háborúnak.

Szívesen segíték ebben, mondtam, Balatonbogláron van egy szálloda, ahol télen lengyelek voltak, próbálkozzon meg ezzel. Úgysis lett, a H.M. is engedélyezte. Így kerültek a franciák Balatonboglárra, ahol kitűnő dolguk volt.

1943 tavaszán svájci követünk⁹⁹ jelentette, hogy az ottani francia követ, kivel addig alig érintkezett, felkereste és elragadtatással mondott köszönetet azért a kitűnő bánásmódért, amivel itt – mint kifejezte – „kényeztetjük” az idemenekült franciákat. Svájci követünk ezt írásban jelentette a külügyminisztériumnak, a jelentést magam is olvastam.

Meg is ittam ennek, valamint a más nemzetiségűekkel való jó bánásmódomnak a levét!

Még 1942 telén a H.M. előterében többen referálásra várakoztunk. Ruzkiczay-Rüdiger altábornagy,¹⁰⁰ a harmadik csoport főnöke hozzám fordult, mondván: „Te Baló! Te angol győzelemre játszol, hogy olyan bánásmódot biztosítsz az internáltaknak?”

Feleltem: „Én nem játszom semmiféle győzelemre, németre sem, (mert ő arra »játszott«) de az én magyar eszem azt diktálja nekem, hogy van nekünk ellenségünk elég, én barátokat akarok szerezni az országnak! sem a lengyelekkel, sem a franciákkal nem vagyunk háborúban, de amíg én vagyok a 21. oszt. vezetője, addig nem csak övelük, hanem a hadifoglyokkal is jól fogunk bánni!”

Erre nem válaszolt, azután, kb. egy év múlva, mikor már miniszterhelyettes volt, a már esedékes és már meg is indított előléptetésem helyett 48 óra alatt eltávolított.

Sajnos sok ilyen sváb származású, hangzatos magyar nevet felvett magasrangú tiszt volt a honvédségnél.

Hallier vk. ezredes¹⁰¹ az internáltak ügyében fáradhatatlan volt. Gyakran keresett fel. Magyarul is tanult. Egy ízben, 1943 tavaszán a hozzá beosztott két francia tiszttel és egy fotográfussal megjelent hivatali helyiségemben. Arra kért, hogy engem íróasztalomnál ülve lefényképeztesse, mondván, e képet hazaküldi a francia lapoknak, hogy lássák azt a magyar tisztet, ki az internáltaknak a kitűnő életet biztosítja.

Aztán csoportképet csináltatott, melyen valamennyien, ő a két tisztjével és én tisztikarommal rajta voltunk.

Az attasé ismételen kijelentette, hogy a háború után a francia becsületrendet meg fogom kapni. Persze ebből semmi sem lett.

⁹⁹ Barcza György (1888–1961) Hivatásos diplomata, londoni magyar követ (1938–1941). 1943-tól Kállay Miklós miniszterelnök (1942–1944) különmegbízottja Svájcban.

¹⁰⁰ Lásd a 41. sz. jegyzetet.

¹⁰¹ Hallier André (1892–1988) vk. ezds. A franciákról lásd: Ego sum gallicus captivus. Francia menekültek Magyarországon. Budapest, 1980. és Macskásy Pál: Fejezetek a második világháború alatti Magyarországra menekült szövetséges katonák életéről. In: Magyarország 1944. Budapest, 1994.

Tény azonban, hogy 1945 végén érkezett 3 db becsületrend, amelyből egyet utódom Utassy vk. ezredes,¹⁰² a másikat Literáty¹⁰³ ezredes – ki mint tolmács működött a 2. vkf. attasé alcsoportnál – kapta. A harmadikat egy hölgy kapta, ki hallomásom szerint, mint fordító a francia követségben volt alkalmazva.

1943 nyarán egy internált francia hadnagy, Klein Roger, magyar lányt, Botkai Pannit vett feleségül. Azzal a kéréssel fordultak hozzám, hogy a francia–magyar barátság jegyében vállalam el a menyasszony tanújának szerepét. Szép ünnepélyes esküvőt rendeztek.

Volt még jónéhány lengyel–magyar és magyar–francia esküvő is. A francia attasé nagyon buzgózkodott, hogy az internáltakat munkára adjuk ki. Ő maga keresett munkahelyeket.

Így pl. a „Hangya” szövetkezet budafoki borpincéiben, a kőbányai sörgyárban is sok internált dolgozott.

A kb. 850 francia közül 700 volt munkára kiadva. A budapesti francia követ – úgy emlékszem gróf Dampierre¹⁰⁴ volt a neve – 1943 augusztusban meglátogatta a balatonboglári francia tábor. Ezidőben itt működött az egyetlen lengyel gimnázium Európában, hol az internáltak gyermekei tanulhattak.

A táborban a követ rövid beszédet tartott, melyben kiemelte Magyarország lovagiasságát, melyt az idemenekült franciákkal szemben tanúsít, s amiért nem csak ők, hanem az egész francia nemzet hálás lesz.

Ezután én intéztem néhány szót az internáltakhoz: Magyarország a nagy francia nemzet iránt nagybecsülést érez: a menekülteket szívesen fogadtuk, de elvárjuk, hogy törvényeinket, rendelkezéseinket pontosan tartsák be és a lakossággal szemben kifogástalanul viselkedjenek.

Tény, hogy a francia internáltak többször adtak okot arra, hogy feddsében részesüljenek, főleg nőekkel szembeni viselkedés, valamint az ott táborozó leventékkel történt összetűzés miatt. Ezek miatt sok kellemetlenségem is volt.

Ebben az időben történt az én eltávolításom.

Angolok nagyon kevesen voltak (legnagyobb létszám 25-30 fő). Eleinte csak 6 fő volt a komáromi táborban. Angliával már hadiállapotban voltunk,¹⁰⁵ ezért ők hadifoglyoknak minősültek. Mikor ezeket először megszemléltem, igen siralmas állapotban találtam őket. Egy cementpadlós, rácsos helyiségben szalmán feküdtek, panaszkodtak az élelmezésre és arra, hogy rabok gyanánt bánnak velük.

Elrendeltem, hogy legénységi ágyat, asztalt és padot kapjanak és ugyanazt az élelmezést, mint a magyar legénység. Ez meg is történt.

A komáromi állomásparancsnokság ezért feljelentett engem a székesfehérvári hadtestparancsnokságnál, és azt is hozzáfűzte, hogy rádiót is adattam nekik és – mint jelentették – „fényűző” életet biztosítottam. A hadtestparancsnokság ennek alapján kiszínezett feljelentést tett ellenem a honvédelmi miniszternek.

Ekkor Littay vezérezredes¹⁰⁶ volt a H.M. helyettese. Ő hivatott engem, megmutatta a feljelentést és megkérdezte: miért tettem?

A feljelentés nem mindenben felel meg a valóságnak, feleltem, de tény, hogy legénységi ágyat, takarót, asztalt és két padot adattam nekik, továbbá legénységi élelmezést, mert így van előírva a szabályzatban. A többi nem igaz.

Ezután megkérdeztem a H.M. helyettestől, mit gondol hány magyar lehet most Angliában? Lehet néhány ezer, felelte. Hát ha mi ezt a pár nyomorult angolt itt kínozzuk, bizonyosan az a pár ezer magyar ott kinn, fogja meginni a levét. De különben is ez az előírás. Utasított írásbeli jelentéstételre, mi meg is történt, és ez alapján a hadtestparancsnokság megkapta a megfelelő választ.

¹⁰² Lásd az 59. sz. jegyzetet.

¹⁰³ Literáty Ervin ezds.

¹⁰⁴ Gr. Dampierre Robert (1888–19?) a Sorbonne-on és az Ecole des Sciences Politique-n végzett, hivatásos diplomata. Osloból került követnek Budapestre (1940. szept. 11 – 1942 ?). Hivataláról lemondott. A németek internálták (1944–1945). A háború után folytatta diplomáciai pályafutását.

¹⁰⁵ Az angol kormány Sztálin kifejezett kérésére üzent hadat 1941. dec. 7-én.

¹⁰⁶ Littay András (1884–1967) 1941. szept. 19 – 1943. febr. 1-ig honv. min. h.

Az angol érdekeket Magyarországon a svájci követség képviselte, ezek vették védelmükbe az angol hadifoglyokat.

Sok bajom volt velük, mert az angolok szinte követelődzők voltak. Egyszer annyira mentek, hogy visszaadásukat kérték a németekhez. A külügyminisztérium avatkozott be, és így 1943-ban kiadtuk őket mezőgazdasági munkára gróf Andrássy Mihályhoz¹⁰⁷ valahol Szigetvár környékére.

Még egy angol vonatkozású ügyet kell megemlítenem. 1943 nyarán megjelent hivatali helyiségben Szentiványi Sándor¹⁰⁸ unitárius püspökhelyettes. Előadta, hogy ő egy angol alezredest rejteget, ki Ausztriából szökött. Tovább már nem meri rejtegetni, és kérdezte, mit csináljon vele? Mondtam, hozza el ide, majd én gondoskodom további elhelyezéséről. Másnap el is hozta. Telfer Houry¹⁰⁹ volt a neve.

Nagyon meg volt lepve, mikor leültem, cigarettával kínáltam és barátságosan kihallgattam. Elég jól beszélt németül.

A zugligeti lengyel táborban helyeztem el, ahol jó dolga volt. 1944 elején visszakerült barátjához, Szentiványihoz, „házi őrizetbe”.

Azt is hallottam, hogy a kormányzó 1944 késő nyarán ezt az angol alezredest küldte volna ki repülőgépen Olaszországba,¹¹⁰ az akkor ott levő angol főhadiszállásra békeajánlattal. Állítólag a pilóta avval tért vissza, hogy az angoloknak nincs módjukban tárgyalni, forduljon a Szovjethez. Ekkor már a szovjet hadsereg a Tisza vonalában volt.

Állítólag a kormányzó erre Utassy vk.¹¹¹ ezredest küldte Szegedre, hogy az akkor ott székelő Malinovszki marsallal tárgyaljon. Mikor Utassy jegyezni kezdte volna a választ, Malinovszki figyelmeztette: ne írjon fel semmit, mert ha tudni akarja, a németek már tudják, hogy ön itt van.

Utassy visszatért, de ezután rövidesen letartóztatták és el is hurcolták. 1945 őszén tért vissza, vezérőrnaggyá lépett elő és nyugállományba került.

Utóda a 21. osztály élén Horváth ezredes lett, ki németbarát volt. Visszatérve még az én szolgálati időmre, szólni kell a szovjet hadifoglyokról. Arra, hogy szovjet katonák kerülhetnek az országba, már 1941-ben gondoltunk és táborok felállítását terveztük.

Miután Magyarország belépett a háborúba, a német hadvezetőség megállapodott a vezérkar főnökével – ki német származású és németbarát volt – arról, hogy a magyar csapatok kezébe került szovjet katonákat még a harctéren a németeknek kell átadni, kik azokat Németországba szállítják.

Így Magyarországon hosszú ideig nem volt szovjet hadifogoly. Állítólag az a hír terjedt el, hogy Magyarországon azért nincs szovjet hadifogoly, mert a magyarok már a fronton meggyilkolják őket, és ezért a szovjet fogságba került magyar honvédek nem írhattak haza levelet.

Semleges hatalmak Vörös kereszt útján megpróbáltunk ezen segíteni, de eredmény nélkül.

Mikor nagybacsoni Nagy Vilmos¹¹² lett a honvédelmi miniszter, akkor ebben az ügyben átiratot intéztünk a honvéd vezérkar főnökéhez, amelyben felszólítottuk, hogy a német hadvezetőséggel

¹⁰⁷ Gr. Andrássy Mihály (1893–1990) a főrendiház (1918) és a felsőház tagja (1935–1945). 1920-ban a Műegyetemen szerzett diplomát Budapesten. A Magyar Cserkész Szövetség tiszteletbeli elnöke, a Magyar Motorosok Club elnöke. 1947-ben emigrált. A Magyar Nemzeti Bizottmány tagja New Yorkban. Kanadában élt, mérnökként dolgozott.

¹⁰⁸ Dr. Szent Iványi Sándor (1902–1983) az Unitárius Teológiát Kolozsvárt végezte 1924-ben. Tanulmányokat folytatott a Harvard (1925/25) és a chicagói egyetemen (1932/33). Kolozsvárt lelkész és teológiai tanár. 1939-től Budapesten lelkész, ill. főlelkész. Részt vett az ellenállási mozgalomban 1944/45-ben. 1945-től A Magyarországi Unitárius Egyház püspöki vikáriusa, egyházi elnöke. Tagja az 1945/47-es nemzetgyűlésnek, a Magyar Vörös kereszt Elnöke (1945/46). 1945/47-ben a Polgári Demokrata Párt elnöke. 1947-től az USÁ-ban élt, ott a Magyar Nemzeti Bizottmány tagja.

¹⁰⁹ Helyesen Telfer Howie Charles (1905–1993) brit tü. alez. 1943 októberében Ausztria területén lévő hadifogolytáborból szökött Magyarországra.

¹¹⁰ A kormányzó Náday István vezds.-t küldte ki a szövetségesek olaszországi főhadiszállására fegyverszüneti tárgyalások reményében, 1944. szept. 22-én. Repülővel vele ment Howie alez. is, aki azután folytatta katonai szolgálatát a brit hadseregben.

¹¹¹ Helyesen Utassy ezds., mert még alezredeként kikerült a vezérkari testületből.

¹¹² Nagybacsoni Nagy Vilmos (1884–1976) vezds., 1942. szept. 24 – 1943. jún. 12-ig honv. min.

kötött megállapodást változtassák meg, úgy, hogy a magyar csapatok kezére került szovjet hadifoglyok ide kerüljenek.

Hónapokig tartott, amíg ezt elértük. Eközben tudomást szereztem arról, hogy a magyar csapatok mégsem adták át valamennyi foglyukat a németeknek, hanem titokban az arcvonal mögötti munkára (lóapoló, kocsis, szakács) alkalmazták őket.

Ezeket a magyar csapatoknál maradt foglyokat összegyűjtöttük és hazahoztunk, így mégis lett néhány száz szovjet hadifogoly. Érsekújváron állítottunk fel számukra tábort. Meg is szemléltetem őket. Történetesen kísérőtemben volt Witoslawski¹¹³ lengyel püspökhelyettes is – mert lengyel táborokat is látogattunk –, ki tudott oroszul, és engedélyt kért arra, hogy a szovjet katonákkal néhány szót beszélhessen. Megengedtem, de csak vallási ügyben.

Witoslawski azt kérdezte: ki hisz köztetek Istenben, az léppen elő! A kb. 200 szovjet katona közül kettő lépett elő. Az egyik zsidó volt, a másik mohamedán. Erre azután be is szüntettem a beszélgetést. Azután Komáromba kerültek, majd onnan Kiscenkre, és megkezdődött munkára való kiadatásuk.

1943 őszén, a fasiszta Olaszország összeomlása után olaszokkal is kellett foglalkozni a 21. osztálynak. Az ország területén volt továbbá a németek által a Balkánról Németországba olasz szállítmányokról megszökött olaszokat tapintatosan internálni kellett.

Gyűjtőhely Komárom volt. Komárom azért szerepel oly sokat, mert ott sok hely volt. Az olaszokkal egyébként nem sokat foglalkoztam, mert ebben az időben váltottak le.

Végül még vissza kell térnem a lengyelekre. Ők is és a franciák is nagyon sajnálták, hogy el kellett hagynom őket. Felmentésem váratlanul és csúnyán érkezett. A rövid rendeletet nem is nekem, hanem az osztálynak címezték, s így a postát bontó irodavezetőm előbb olvasta és soron kívül szomorúan hozta be nekem.

A rendelet szerint Utassy Loránd vk. ezredesnek¹¹⁴ 48 órán belül át kellett volna vennie az osztályt. De Utassy akkor nemrég tért haza külföldről – ahol katonai attasé volt –, még szabadságát élvezte, vidéken utazgatott és nem volt található. Így még csaknem két hétig maradtam.

Miután átadtam az osztályt, elmentem jelentkezni Csatay honvédelmi miniszterhez. Őt még régről jól ismertem, de most nem is fogadott. Így Ruzsiczay-Rüdiger miniszterhelyettesnél kellett jelentenem az osztály átadását. „Köszönöm ezredes úr! Lelephet!” Ez volt az utolsó szó, amelyet a régi honvédségnél 40 évi szolgálat után kaptam. <...>¹¹⁵

Utassyval mindent megbeszéltem, s őszintén, jóindulattal viseltetem az internáltakkal szemben. Eleinte még néhány ügyben tanácsomat kérte.

Néha még a lengyelek is fordultak hozzám, hogy valamely ügyben beszéljek Utassyval.

A lengyel képviselő 1943 decemberében a Gellért szálló egyik különtermében búcsúvacsorát rendezett tiszteletrem. Ezen a képviselő minden tagja, valamint a 21. osztály tisztai kara, élükön Utassyval részt vett.

Król alezredes szép beszéd kíséretében átadott nekem egy bronz emléklakettet a lengyel sással díszítve. Beszédének magyar fordítását is csatolta.¹¹⁶

Felsorol néhány mozzanatot avval, hogy „ma még nem lehet mindenről beszélni” és befejezősül oda nyilatkozott, hogy az internált lengyel katonák emlékében örökké megmaradok, jótetteimért a háború után a lengyel nemzet méltó kitüntetésben fog részesíteni. A plakett és az írás ma is birtokomban van. <...>¹¹⁷

¹¹³ Wilk-Witosławski Piotr ferences szerzetes, tábori lelkész, örgy. Az internált lengyel katonák lelkipásztori hivatalának vezetője. 1941. nov.7-én letartóztatták, „mert a londoni lengyel kormány megbízásából politikai tevékenységet fejtett ki.” HL HM Eln. 21-193. sz. n 6116 cs. Baló hagyaték. Érdekében interveniált Angelo Rotta pápai nuncius MOL K 63. Küm. pol.-1941-177 ad pol. 6210/1941. A siklósi büntetőtáborból Kállay miniszterelnök kérésére a honvédelmi miniszter parancsára a HM 21. o.1942 dec. 24-én elrendelte szabadlábra helyezését. Baló a sümegi ferences rendházba irányította. HL HM Eln. 21-1942-77042. Magyarország német megszállása után Mauthausenbe hurcolták, ott kivégezték.

¹¹⁴ Lásd a 32. sz. jegyzetet.

¹¹⁵ Valószínű törlés vagy kihagyás a szerző által jelölve.

¹¹⁶ Lásd a függelékben közölt 12. sz. dokumentumot.

¹¹⁷ Valószínű törlés vagy kihagyás a szerző által jelölve.

Tudván, hogy szerény anyagi körülmények közt élek, nyugdíjaztatásom után úgy a lengyelek, mint a franciák igyekeztek nekem valami állást szerezni.

Volt Budapesten egy lengyel konzul (Mach Leon), ki itt maradt, magyar nőt vett feleségül, ő próbált állást szerezni, de nem sikerült.

A francia attasé viszont felhívott, keressem fel. A „Hangya” szövetkezetben kínált állást. Ezt el is fogadtam, az ellenőrző osztályhoz osztottak be, egy igazgató mellé.

1944 nyarán katonai behívót kaptam. Akkor állítottak fel úgynevezett „katonai parancsnokságokat”, nyugállományú tábornokok és ezredesek vezetésével, amelyeknek egyes városokban az volt a feladatuk, hogy ellenőrizzék, vajon a polgári hatóságok megfelelően végrehajták-e a katonai intézkedéseket. Néhány napos tanfolyam előzte meg, hozzám is beosztottak néhány tisztet és legénységet, gépkocsit kaptam. De semmi kedvem nem volt ehhez a feladathoz, ezért nagy nehezen egy vk. barátom segítségével elbocsátattam magam.

Azután következett Szálasi úttálatos uralma. Én is elcsodálkoztam, hogyan tudott ennek a megszállottnak annyi tiszt, főleg vezérkariak, beugrani. Majd sor került Budapest ostromára és a szovjet csapatok bevonulására. Hamarosan megkezdődött a lengyel menekültek hazautazása. Sokan közülük felkerestek és elbúcsúztak.

1945 végén Dr. Tombor Jenő¹¹⁸ honvédelmi miniszter hívatott. Három lengyel volt nála. Egyiket jól ismertem: Rudnicki vk. ezredes¹¹⁹ volt. A lengyelek igen melegen üdvözöltek, feldícsértek Tombornak, aki tréfásan megjegyezte: „Persze, hogy nagyszerű ember Baló, hiszen én voltam a tanára.” (A régi felsőbb tiszti tanfolyamon.)

A lengyelek kérték, hogy engem a visszatérési misszióhoz osszon be. Így is történt. Rendszeresen jártam a lengyel követségre, hol Michael Kobiela konzuli osztályvezetővel és Dr. Piotr Szymanski követtel tárgyaltam. Különbéféle személyi és anyagi kutatásokról volt szó, és Kobiélával többször utaztunk vidékre is.

A lengyel követ névjegyzéket készíttetett velem azokról a magyar táborparancsnokokról,¹²⁰ akik a lengyel internáltakkal jól bántak, mert úgy mond, a lengyel kormány őket kitüntetésben öhajítja részesíteni.

Ez elég nagy kutató munkát, levelezést, keresgélést jelentett, hisz a legtöbben nem odavalók voltak, ahová beosztották őket.

Több hét után elkészült a névjegyzék, megfelelő adatokkal ellátva, és én át is adtam. Azonban nem hallottam, hogy bárki is valamilyen kitüntetést kapott volna. A lengyelek még néhányszor fordultak hozzám egyes ügyekben, azután 1947 elején ez is megszűnt.

1946 elején a H.M. béketárgyalást előkészítő csoport felhívására több okmányt, köszönő leveleket, fényképeket szolgáltattam be. Avval vették át, hogy a béketárgyalás után visszaadják nekem, de ez nem történt meg.

1946-ban véglegesen nyugállományba kerültem. Nyugellátásomat 1950-ben megszüntették, és hiába kérelmeztem, nem kaptam vissza. Vaskereskedésben segédként dolgoztam. Majd miután az üzleteket is elvették a tulajdonosoktól, állás nélkül maradtam és mint éjjeli őr dolgoztam. Fele nyugdíjamat öt év múlva 1955-ben kaptam vissza. Azóta feleségemmel együtt leányom háztartásában élek és segítünk a háztartásban.

Még valami a lengyelekről. Volt itt egy Franciszek Janczewski nevű őrnagy, ki tevékeny részt vett a lengyelek szöktetésében. Jó viszonyban voltam vele. Miután 1945-ben hazatért, meghívott magához. Lakóhelyéről Gliwice¹²¹ ismételten hívott, hogy hónapokig is élhetnék nála. Természetesen nem volt módomban elfogadni kedvességét, levélben mondtam köszönetet. Az idők folyamán el is feledkeztem az egészről. Ez év elején (1963) ismét jelentkezett, fényképet, közjegyzőileg hitelesített életrajzot kért azzal, hogy a lengyel kormány kitüntetni szándékozik engem.

¹¹⁸ Tombor Jenő (1880–1946) hivatásos tiszt 1919-ig. A Horthy rendszerben gyógyszerész, vegyészdoktor. 1945-től kispazda nemzetgyűlési képviselő. 1945. nov. 15 – 1946. júl. 25-ig honv. min.

¹¹⁹ Rudnicki Adam vk. alez. A háború előtt a lengyel hadsereg lapjának a *Polska Zbrojńának* a szerkesztője. 1939. szept. 17. előtt érkezett Magyarországa. Az evakuációs iroda első vezetője.

¹²⁰ HL Personalia 3/A. 19–21. o.

¹²¹ Helyesen: Gliwice (1945-ig a német Gleiwitz)

Ismételten hivatkozott Borucki tábornokra, ki ezt az ügyet intézi. Ez a dolog ismét nem vált valóra. Evvel egyelőre be is fejezem emlékirataimat.

Budapest, 1963. nov. 25.

Baló Zoltán
ny. ezredes

Utóirat: Édesapámat 1992-ben posztumusz vezérőrnaggyá léptették elő a magyar Parlamentben. A Lengyel Köztársaságtól 1999-ben magas kitüntetést kapott. Mindkét kitüntetést bátyámmal együtt meghatottan vettük át.

[Baló Magdolna megjegyzése az általa őrzött példányon.]

A másolat az eredetivel mindenben egyezik:

Budapest, 2002. január.

Baló Magdolna s. k.

FÜGGELÉK

1.

*Kashimura alezredes levele Baló Zoltán századosnak,
Vlagyivosztk, 1920. október 30.*

Quartier Général de L' Armée Japonaise, Vladivostok

30. oktober 1920.

An Haern Hauptmann Zoltán von Baló

Sehr Geehrter Herr Hauptmann!

Ich nehme mir die Freiheit, um Ihnen sowohl als auch allen anderen ungarischen Herren Beschenkten, meinen aufrichtigsten Dank auszudruecken.

Sie belohnten uns mit prächtigen Geschenken, wofuer wir keine Verdienste aufreisen koennen, denn alles was wir getan haben war nur die Erfüllung unseres Pflicht. Nur das freundliche Entgegenkommen und die Güte welche Sie uns ständig zeigten, bewegten uns dazu, um ihre Geschenke, als Andenken anzunehmen, nachdem wir auch die Erlaubniss unseres Vorstehenden dazu erhielten. Ihre andenken werden uns immer Ihre Aufrichtigkeit in Erinnerung bringen.

Die grosse Entfernung, welche Westen auf mehrere tausenden Meilen von Ostentrennt, ist nicht gross genug dazu, um sie vergessen zu koennen, und nachdem wir Ihnen viel Glueck in der Zukunft wuenschen, hoffen wir dass Ihnen Schicksal, fuer die langen Entbehrungen reiche Vergeltung zum Teile kommen lassen wird.

K.Kaschimura

Oberstleutnant

Forrás: Az eredeti japán nyelvű levélhez csatolt német nyelvű változat. Mindkettő Baló Magdolna tulajdonában.

2.

A HM 21. osztály felállítása

Pro domo

A lengyel hadsereg és egyéb fegyveres testületeknek tagjai az elmúlt napok folyamán Magyarország területére jöttek át, ennek folytán szükségessé vált azok lefegyverzése és gyűjtőtáborokba való internálása.

A gyűjtőtáborok létesítése annak idején a Vkf. úr már intézkedett, így ezek feletti felügyeletet és a felmerülő, HM vonalon szükségessé váló intézkedések megtételére is egy szerv, HM osztály megalakítása nélkülözhetetlen volt. A kbt. 1/b. osztály fentiek következtében a 11.263/M.1/b.-1939. sz. ügyiratban a HM Elnökséget felkérte, hogy a menekültek internálásával kapcsolatban felmerülő összes személyi, anyagi és biztonsági kérdések szabályozására és vezetésére a HM 21.osztályát 1 osztályvezető és 3 fő személyzettel alakítsa meg, illetőleg állítsa fel.

A HM 21. osztály felállítására az Elnökség az intézkedéseket f. hó 22-én ru., a következő napon pedig 3.253/M.Elnökség A-1939 sz. alatt ki is adta, ennek következtében a szóban levő HM osztály működését már meg is kezdte.

Míthogy ilykép egy HM osztály működik, amelynek létezéséről csupán a közvetlenül érintett kbt. osztályok bírhatnak tudomással, szükséges volna az oszt. felállításáról az összes HM csop.[ortot], oszt.[ályt] és szerveket is tájékoztatni, vagyis fentieket egy házi parancs pontban kelene tudomásukra hozni.

Ily értelemben tervezve a következő kiadvány:

....sz. házi parancs....pontja (elosztó szerint)

Tárgy: HM. 21. osztály felállítása.

Tájékoztatásul közlöm, hogy a lengyel hadsereg és egyéb lengyel fegyveres testületek tagjainak internálásával kapcsolatban felmerülő összes személyi, anyagi biztonsági ügyek központú intézésére a f. hó 23-án felállított HM 21. osztály hivatott.

A HM 21. osztály ideiglenes vezetésével vitéz Baló Zoltán ezredes bízott meg. Elhelyezés: Károly főherceg laktanya.1939. IX. 27.
vitéz Németh ezds.¹²² sk.

Levéltári jelzet: HL HM Eln. A.-1939-50770. Eredeti irat betétítvvel, írónnal javított gépelt szöveg, amit itt külön nem jelöltünk.

3.

Emisarski vk. alezredes, lengyel katonai attasé látogatása menekülttáborokban

Pro domo

Emisarski alezredes lengyel katonai attasé közölte az Elnökség B-vel, hogy nap nap mellett tömegesen érkeznek hozzá lengyel menekültek levelei, akik látogatását kérik.

A lengyel katonai attasé ezért azzal a kéréssel fordult az Elnökség B osztályához, hogy a visegrádi, egrí és esztergomi menekült táborokat felkereshesse s ott levő honfitársainak esetleg segítségére lehessen.

Az Elnökség B a kérés teljesítését kívánatosnak látván, vitéz Barabás altábornagyhoz fordult, ki a lengyel menekültek ügyek vezetésével van megbízva, s fenti kiszálláshoz engedélyét kikérte. A hozzájárulás megadatott, azzal, hogy az igazolványt – amely csak egyszeri látogatásra szól – a HM úr írja alá.

¹²² Vitéz Németh Imre I. ezds., a HM Elnökség vezetője.

Ezért kiadvány:

Igazolvány.

Megengedem, hogy Jan Emisarski alezredes lengyel katonai attasé a Visegrádon, Esztergomban és Egerben elhelyezett lengyel menekült táborokat egy ízben meglátogathassa és az ottani menekültekkel az érintkezést felvehesse. Budapest, 1939 szeptember 28. Faraghó ezds.¹²³ sk.

Levéltári jelzet: HL HM Eln. B-1939-50801. Eredeti irat.

4.

Emisarski vk. alezredes lengyel katonai attasé megbeszélése a HM Elnöki B. csoportjánál a lengyel menekültek tárgyában, 1939. október 9.

Pro domo:

A lengyel katonai attasé Emisarski alezredes ma megjelent az Elnöki B. csoportban és a következőket adta elő: hálával van eltelve azért a bánásmódot és segítségért amiben részesülnek a Magyarországon tartózkodó lengyel katonai menekültek. Tudja és ismeri jóindulatú intencióinkat, mégis kötelessége mindkét fél érdekében rámutatni azokra a nehézségekre, amelyeket a jóindulatú intenciók ellenére az élet maga hoz magával, különösen amikor sokkal több menekült jött Magyarországra, mint ahogyan a magyar hatóságok számítottak. Így pl. Egerben, ahol 400 férőhely van, de facto 1200 ember tartózkodik. Jolsván az elszállásolási viszonyok főleg a most már beállt hideg időre tekintettel való igen hiányosak. A katonai menekültek ahogy ő tudja 36 helyen vannak elszállásolva, és minden helyen más a bánásmód, egyik táborparancsnok megengedi a szabad mozgást, sőt a Pestre való utazásokat, más helyen pl. Egerben szuronyos örök őrzik a menekülteket és semmiféle szabad mozgás nem megengedett.

A katonai attasé a következő konkrét kéréseket adta elő:

1.) Úgy tudja, hogy ezek az ügyek az I. csf. hatáskörébe tartozik, ki vitéz Baló Zoltán ny.á. ezredest bízta meg az ügyek közvetlen lebonyolításával. Kéri, hogy mindkét fél érdekében vitéz Baló ezredes úrral együttműködhessék és szükség esetén a személyes érintkezést vele minden formalitás mellőzésével bármikor felvehesse. Úgy érzi, hogy ily módon hathatós segítségünkre lenne.

2.) Szeretne egy pontos nyilvántartást kapni azokról a táborokról és helységekről, ahol a menekültek internálva vannak. Főleg abból az okból, hogy mielőtt felfektethessen egy pontos nyilvántartást a menekültekről.

3.) Úgy tudja, hogy a menekültek között van kb. 70 táborigyelmeztető különböző táborokba való elosztását igen kívánatosnak tartja.

4.) Budapesten tartózkodik a menekültek között Dembinszky tbk.,¹²⁴ ki a lengyel hadseregbe volt beosztva és legutoljára egy hadseregcsoportnak volt a parancsnoka. Kérése, hogy Barabás altbgy. őnagyméltósága engedélyével szintén mielőbb felvehesse a személyes közvetlen érintkezést Baló ezredes úrral, hogy a menekültek ügyének rendezésében személyesen közreműködhesék.

Végül hozzátette, hogy tudomása szerint ma legalább 27-28 ezer katonai menekült, altiszt és közlegény, kb. 4000¹²⁵ tiszt és kb. 20 000 polgári személy tartózkodik Magyarországon.¹²⁶

Természetesen ebben a közegben sok a megbízhatatlan elem, volt már eset rá, hogy az összeomlás következtében ezek a megbízhatatlan elemek bolsevik agitációt igyekeztek folytatni és a

¹²³ Faraghó Gábor (1890–1953) vezds., 1938. ápr. 1 – 1940. márc. 1-jéig a HM Eln. B. vezetője (ekkor ezds.).

¹²⁴ Helyesen: Dembinski dd. tbk.

¹²⁵ Piros iróval javítva 4300-ra.

¹²⁶ A polgári menekültek és a katonai internáltak együttes létszáma vitatott a magyar és lengyel szakirodalomban. A történészek 40-60 000-re teszik, id. Antall szerint 140 000 fő.

lengyel tisztek vagy altisztek fegyveresen léptek fel ellenük, és nem egy esetben már itt Magyarországon agyonlőtték az illetőt. Ezért tartja mindkét, mind magyar mind lengyel részről égetően fontosnak az ügy mielőbbi rendezését, és úgy érzi, hogy, az ő közreműködése sokat lendítene a dologon.

Az Elnöki B ügyköréből kifolyólag a lengyel katonai attasé kérésének teljesítését a lehetőségekhez képest kívánatosnak tartja, de kéri, hogy az I. csf. a továbbiakban a fejleményekről az Eln. B-t időközönként tájékoztassa és a fontosabb intézkedéseket az Eln. B-vel egyetértésben adja ki.

Lássa r. u.I. csf. úr.

Szíves ügykörszerű elintézés végett azzal a kéréssel, hogy Dembinszky tbk. urat a lehetőségekhez képest még ma fogadni méltóztassék. 1939. IX. 27. Olvashatalan sk aláírás.

Levéltári jelzet: HL HM Eln. B-1939-50333. Eredeti irat.

5.

Chomranski Marian lengyel rendőr alezredes levele¹²⁷ Teleki Pál miniszterelnöknek, Budapest, 1940. április 27.

Budapest, 1940. április 27.

Titkos!

Nagyméltóságú

gróf Teleki Pál miniszterelnök Úrnak

Budapest

Mint a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatósághoz a magyarországi lengyel menekültek ügyeinek intézésével kapcsolatban beosztott megbízott,¹²⁸ bátorodom az alábbiakkal Nagyméltóságod elé járulni. A lengyel menekültek beözönlése Magyarországra naponként növekszik. Tekintettel arra, hogy, az elfoglalt területeken a helyzet mind elviselhetetlenebbé válik, számolnunk kell azzal, hogy a magyar határt átlépők száma továbbra is növekedni fog.

Ezek a menekültek kétségkívül mind több gondot, nagyobb terhet fognak úgy a magyar hatóságoknak, mint a többi magyar és lengyel menekültügyi intézménynek jelenteni. A menekültek nagy része támaszt nyerhet a szomszédos államokban, hol egyeseknek rokonaik, ismerőseik vannak, hol munkát vállalhatnak – szóval eltartásuk biztosítva volna.

A Lengyel Konzulátus¹²⁹ igyekezete a felé irányul, hogy ezeket az embereket mielőbb útlevéllel ellássa és ezzel külföldre való utazásukat lehetővé tegye. Az eddigi eljárás, miszerint táborokba

¹²⁷ Az iraton a címzés felett Baló ezredes megjegyzése írónnal: „Külf. ellenőrző orsz. Központi hatóság (Pászthóy) mellé beosztott lengyel rendőr alezredes beadványának másolata. Jól beszélt magyarul, magyar felesége és kitüntetése is volt.”

¹²⁸ A BM VII/c osztályként működő KEOKH-nál Magyarország német megszállásáig állandó jelleggel több lengyel tiszt volt beosztva, akik a magyar hatóságok munkáját segítették. A teljes névsor nem maradt fenn. Kállay Miklós, Magyarország 1942–44-ben volt miniszterelnöke emlékirataiban említ egy lengyel r. alezredest József Jakubiecut, aki a KEOKH-ba volt beosztva. Ő vette nyilvántartásba a lengyeleket, s nála kellett jelentkezniük a polgári menekülteknek. *Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944. Budapest, 1992. II. k. 83. o. Ott tévesen, Jakubowiecz-ként szerepel.*

¹²⁹ A Magyarországról elutazó lengyel menekültek számára a lengyel konzulátus állította ki az az útleveleket. A kiutazási vízumot a magyar BM adta. Az internált lengyel katonák megszöktek az internálótáborokból, jelentkeztek a polgári menekülttáborokban, így civilé váltak. Civilként útlevéllel, magyar kiutazási vízummal elhagyhatták Magyarországot. Így távozott Franciaországba 6000 internált katona. A többi, 20 000 fő a zöld határon át, Jugoszlávián keresztül illegálisan. Ezt a lengyelek evakuációnak nevezték. A német tiltakozások

lesznek irányítva, és később Budapestre kell jönniök az útlevél és vízum-ügyek elintézésére, nagyon kényelmetlen mert

1) szükségtelen kiadásokat okoz, u. m. útiköltségek, szállások, élelmezés stb.

2) az emberek szükségtelen beözönlését és ezáltal nem egyszer a rend és a nyugalom megzavarását okozza a fővárosban, amit nem annyira a menekültek rossz akarata idéz elő, hanem a magyar nyelvtudás hiánya és az itt előírt jogszabályok nem ismerése.

3) ennek folytatása nem egyszer a magyar hatóságok kényszerű beavatkozása.

A Lengyel Konzulátus a fentieket szem előtt tartva a rendelkezésére álló eszközökkel és az itt kötelező előírások szerint, személyi identifikációt visz keresztül¹³⁰ az útlevelek kiadása végett és adott esetben azoknak az egyéneknek felkutatása és ártalmatlanná tétele végett, akik a közrendet veszélyeztetnék.

A legnagyobb nehézségek egyike feladatuk elvégzésében, a magyar kiutazási engedélyek megszerzése.

Itt a következő nehézségekre bátorodom felhívni nagyméltóságod figyelmét:

a) a kiutazási engedélyért folyamodóknak az útlevéllel együtt egy személyes adatait igazoló lengyel okmányt és fényképeket kell benyújtani,

b) a vízumok kiadásának korlátozása, napi 30-40

c) a vízum osztályon személyesen kell jelentkezni.

Ezeket a nehézségeket ki akarván küszöbölni, bátorodom megjegyezni, hogy

Ad a) Amikor a menekült felmutatja a vízumosztályon az egyéni adatokat magában foglaló okmányt, azaz a Lengyel Konzulátus által törvényesen kiállított útlevelet, ugyanakkor egy más ugyanilyen adatokat magában foglaló személyi okmánynak felmutatása vagy annak az okmánynak, melynek az alapján az útlevelet kiadták, szükségtelenné válik.

Az ilyen személyazonossági okmány felmutatásának szüksége okozza azt, hogy több menekültnek, akik elutazhatnának, itt kell maradniok, mert menekülésük¹³¹ csak ritka esetben viheték magukkal személyes okmányaikat. Azt is figyelembe kell venni, hogy sok menekült okmányait megsemmisítette, hogy személyazonosságukat az okkupáló¹³² hatóságok előtt felmutatni ne tudják, és ezzel az esetleges bebörtönzéstől megmenekülhessenek.

A Lengyel Konzulátus a túlolddaliakat figyelembe véve minden egyes esetenél részletes vizsgálatot indít, és a felek kihallgatásával, továbbá más rendelkezésre álló eszközökkel állapítja meg a személyazonosságot. Elfogadja tehát a garanciát, és teljes felelősséget vállal az útlevelek kiállításáért.

A jelenlegi állapotok fenti leírására támaszkodva tisztelettel kérem törölni azon belügyi rendelkezést, miszerint a vízum kiadásához az útlevélén kívül még egy személyazonossági okmány felmutatása szükséges.

Ad b) Egy bizonyos állandó korlátozása a kiutazási engedélyek kiadásának napi 30 és néhányra, nagyon megnehezíti a menekültek kiutazását, kiknek különben megvannak az ehhez szükséges feltételei. A naponként elutazó menekültek száma változó, így a vízumok kiadását nem lehet korlátozni. Azt a tényt is figyelembe kell venni, hogy főként most, amikor a menekültek beözönlése növekszik, sokan jönnek olyanok, akiknek az okkupált területeken még a legprimitívebb életszükségleteik sem voltak meg. Ezeknek visszatartása itt, anélkül, hogy számukra munkát, elfoglaltságot biztosíthatnánk, teljes lelki depressziót idézne elő náluk és megnehezítené a népjóléti intézmények munkáját. A várakozás napokon, heteken át a vízum megszerzésére, a Budapesten való tartózkodás szükségét vonja maga után. Ezek a budapesti kényszertartózkodások, a szükséges életkörülmények megadása nélkül, kellemetlen következményekkel járnak, mint a rend felbontása és a közbiztonság megzavarása. Ezt csak úgy lehet megakadályozni, ha a kiutazási engedélyek kiadása nem esik napi korlátozás alá.

miatt a BM naponta 30-40 kiutazási vízumot adott csak ki. Ez kevésbé volt feltűnő, mert korábban a Budapest-Velencei gyorson utazók többsége lengyel volt. A német ügynökök mindezt jelentették a német követségnek.

¹³⁰ Személyi azonosítást végez.

¹³¹ Értsd: amikor a megszállt Lengyelországból Magyarországra szöktek.

¹³² A német és szovjet megszállókra utal.

Szükségessé válik tehát annak a belügyi rendeletnek, mely a kiutazási engedélyek kiadását napi 30 és néhányra korlátozza, eltörlése. Az eddigi észrevételeim alapján a naponta elutazók száma 50-60, de lehetnek napok, amikor a 30-at sem éri el. Ez teljesen a beözönlő menekültek számától függ.

Ad c) A vízum kiadásához szükséges személyes megjelenés szükségessé teszi a Budapestre való utazást, ami megint csak költségeket von maga után, melyek elesnek, ha a vízum kiadásánál nem kellene személyesen megjelenni. Az így Budapestre jövő menekültek kóborolnak a városban, nem ismerve a nyelvet és szokásokat megint csak rendezavarásokat okoznak.

Erre való tekintettel kérem az engedélyt arra, hogy a vízumok kiadásánál tekintsenek el a személyes megjelenéstől, hasonlóképpen, mint ahogyan ezt a francia, olasz és Jugoszláv Konzulátusok teszik. Ezeknél a vízum kiadása a Lengyel Konzulátus tisztségviselője útján történik, aki miután a magával hozott útlevelekre a vízumot megkapta, visszahozza ezeket a Lengyel Konzulátusra. Az, hogy az útleveleket nem adjuk ki a menekülteknek, megkönnyíti számunkra az ellenőrzést a menekültek felett és azonnali elutazásuk felett.

A Lengyel Konzulátus célja a fent elmondottakban a kiutazási engedélyek megadásánál a gyorsabb és könnyebb elintézési mód elnyerése anélkül, hogy ez az előírt jogszabályokba ütközne. E szerint a katonaköteles 18-42 éves férfiak nem kaphatnak egyáltalán vízumot, azok kivételével, akik tisztiorvosi bizonyítvánnyal nem igazolják, szolgálatképtelenségüket. Ezzel szemben a nők – korra való tekintet nélkül kapnak kiutazási vízumot.

Kétségteljesen a magyar Hatóságoknak is érdeke a menekülteknek gyors külföldre való utazását lehetővé tenni, tehát a fenti rendeleteknek eltörlése.

Az említett okoknál fogva, kérem az ügy kedvező elintézését, maradok teljes tisztelettel:
Chomranski Marian rendőr alezredes.¹³³

Levéltári jelzet: HL VII. fondfőcsoport. Családi és személyi gyűjtemény. Personália 3/A. Baló Zoltán ezredes hivatali működésével kapcsolatos okmányok, 1940–1947. Növ. napló sz. 56/63., 2/64. 1–4. o. Gépirati másolat másodpéldánya.

6.

Feljegyzés Baló Zoltán ezredes a HM. 21. osztály vezetője és Szentmiklóssy Andor külügyminisztériumi tanácsos 1941. augusztus 23-án lefolytatott megbeszéléséről

Felkeresett vitéz Baló Zoltán ezredes (Honvédelmi Minisztérium) lengyel internáltak és menekültek ügyei – telefon: 117-666, 177. mellék – és közölte velem, hogy:

1.) A jelenlegi internált katonai személyek száma kb. 1600 tiszt, 4000 legénységi és 400 hozzátartozó,

2.) A confineált polgári személyek száma 3300.

Az elmúlt évben kb. 15 000 önként ment el a németekhez,¹³⁴ másik 15 000 kiszivárgott,¹³⁵ legnagyobb részt Franciaországba.

¹³³ Chomranski r. alez. egyúttal a Dembinski-irodával is együttműködött. Nem kizárt, hogy erről a magyar szervek nem tudtak.

¹³⁴ Önként jelentkezett hazatérésre, a németek által megszállt Lengyelországba, és 1940 szeptemberéig 4 szállítmányban 9088 fő hagyta el Magyarországot. HL HM Eln. 21-1940-21413, 25341, 29112, 42941. 1940. dec.-ben a VIII. hdt. területéről még 788 fő jelentkezett hazatérésre. HL HM Eln. 21-1940-61135 alapszámon Baló-hagyaték. Ez mindösszesen 9876 fő, azaz megközelítően 10 000 személy. A fent közölt 15 000 ellentmond a 10 000-nek. Magyarázata lehet az, hogy az előbbi adat 1940-re vonatkozik, utóbbi 1941-es. A különbség oka lehet az is, hogy a német nemzetiségű lengyel katonákat elkülönítették, külön tartották nyilván, feltehetően külön is adták át a németeknek. 1941. jan. 27-ig, az addigra már megszököttekkel együtt számuk 2206 fő volt. HL HM Eln. 21-1940-4167. és 958. Az 1940. febr. 22-én kelt összeállítás szerint Rajkáról 2530 német

Baló ezredes benyomása szerint a megmaradottak közül az orosz háború kitörése folytán adódó új helyzetben még kb. 150 tiszt és 800 ember akadna, akik a németekhez kívánnának visszatérni, viszont bolsevikiekkel szimpatizálók száma sem lehet ennél nagyobb.

Baló ezredes kéri annak eldöntését, hogy a Sikorski–Sztálin-féle megállapodásra¹³⁶ való tekintettel a németekhez haza nem tért és itt internált lengyel katonai személyek ezentúl hadifoglyoknak tekinthetők-e, illetve, hogy ez előttük kihirdethető-e. A honvédelmi miniszter úr ezt szívesen látná, mert ilyen módon ellenőrzésük könnyebb volna.

A miniszterelnök¹³⁷ úr utasítása e kérdésben a következő:

1.) Újabb felhívás intézendő az internált lengyelekhez, hogy önként jelentkezzenek hazatérésre a németek által megszállt területekre, tekintettel arra, hogy a szovjetek által elfoglalt lengyel részek már felszabadultak. Igyekeznii kellene az így önként jelentkezők számát lehető nagyra felhajtani.

2.) Közlendő volna velük, hogy aki még ezután sem kíván hazatérni, azt a magyar kormány a londoni megállapodásra tekintettel kénytelen volna hadifogollynak minősíteni.¹³⁸

3.) A hazatérésre önként jelentkezők számára a német beutazást ki kellene eszközölni.

A miniszterelnök úr utasítását Baló ezredessel telefonon közöltem.

Levéltári jelzet: MOL K 63 Küm. pol.-1941-5129. Eredeti tisztázat, aláírás nélkül.

7.

Névjegyzék a Honvédelmi Minisztérium 21. osztályába beosztott tisztokról

Fsz	Név	Rendfokozat	Szolg. beo.	Lakás	Megjegyzés
1.	vitész Baló Zoltán	ezredes	ov.	Margit krt. 58.	166-783
2.	vitész Géczy Sándor	ezredes	ovh.-ea.	II. Szalag u. 56. I. 8.	154-895
3.	Ürmössy Sándor	ny. áll. I. o. főhadbiztos	hadbiztos	I. Ostrom u. 6.	

nemzetiségű lengyel internált katona szökött meg. HL HM Eln.-21-1940-11123. Korábban, 1939 októberétől 1940 januárjáig 1165 fő – szintén német nemzetiségű – szökött meg a VIII. hdt. területén levő internáló táborokból. HL HM Eln. 21-1940-4167. A felsoroltakkal együtt a 15 000 létszám igazolható.

¹³⁵ Számuk összesen 26 000 volt. Lásd a 36. sz. jegyzetet.

¹³⁶ Sikorski vezds. lengyel miniszterelnök és Majszkij londoni szovjet követ által, 1941. júl. 30-án aláírt megállapodásról van szó. Ennek értelmében érvénytelennek tekintették a Ribbentrop–Molotov paktumot, felvették a diplomáciai kapcsolatokat, a SZU-ban levő lengyelek amnesztiát kaptak, a németek elleni katonai együttműködésről is megegyeztek. (Az erre vonatkozó szerződést később írták alá.) Ennek következtében alakult meg a SZU-ban az ún. Anders-hadsereg. Erre a célra a szovjet kormány 300 millió rubel hitelt nyújtott.

¹³⁷ Bárdossy László (1890–1946) 1941. febr. 4 – 1942. márc. 7. között külügyminiszter, Teleki halála után 1941. ápr. 3 – 1942. márc. 7-ig miniszterelnök, megtartotta a külügyminiszteri tárcát is.

¹³⁸ Werth Henrik vezérkari főnök 1941. júl. 9-én kérte a külügy- és a belügyminisztert, hogy a menekülteket zárt táborokban helyezték el. MOL K 63 Küm. Pol. 1941-17/7-5413. A honv. min. a küm.-től 1941. aug. 14-én kérte a katonai internáltak hadifogollyá nyilvánítását. MOL K 63 Küm. pol. 5194. A külügyminisztérium 1941. nov. 6-án a nemzetközi előírásokkal ellentétesnek minősítette a kérést, nem járult hozzá sem a polgári menekültek, sem a katonai internáltak hadifogollyá minősítéséhez. MOL K 63 Küm. pol. 1941-17/7-644. alapszámon. Tény, hogy a legkeményebb bánásmód a lengyelekkel a Bárdossy-kormány időszaka alatt történt. Ez azonban már nem befolyásolta az evakuációt, amely 1940 nyarán befejeződött. Ezután is történtek szökések, de már egyénileg, nem szervezett keretek között.

<i>Fsz</i>	<i>Név</i>	<i>Rendfokozat</i>	<i>Szolg. beo.</i>	<i>Lakás</i>	<i>Megjegyzés</i>
4.	Bencze Béla	alezredes	iv.	VI. Eötvös u. 29. III. 2.	
5.	Leitner Béla	alezredes	ea.	VIII. Sándor tér 3. I. 4.	135-844
6.	Símkó Dezső	alezredes	ea.	V. Tátra u. 5. V. 3.	115-806
7.	vitéz Balázsfalvy Kiss Mihály	alezredes	ea.	Széll Kálmán u. 5. II.	148-570. 9. mel- lék.
8.	Körmendy Mik- lós	szds.	ea., tolmács	VI. Lázár u. 8. III. 22.	Maglód, Üllői u. 35.
9.	Reiner Károly	ny. áll. főtisztvise- lő	nyilvt.	Horthy M. u. 5. I. 49.	
10.	vitéz Szűcs János	c. gyakornok	ea.	VIII. József u. 32. I. 15.	

Budapest, 1940. évi június hó 4-én.

Forrás: A/4-es eredeti gépirat. Baló Magdona tulajdonában.

8.

Bíróság jegyzőkönyv Dr. Steifer Marian lengyel internált vk. ezredes ügyében

Kelt Budapesten 1941. évi május havában. Dr. Steifer Marian okl.¹³⁹ezredes, a Magyar Királyságban internált lengyel katonák képviselője az 1941. máj. 6-án kelt levéllel azonos szövegű levélben, azzal a kéréssel fordult Benedykt Stefan, Kofłataj Szrednicki Jan, Lubelski Stanisław, Opoka Adam és Stominski Waclaw urakhoz, hogy vegyenek részt abban a Polgári Bíróságban, amely személyéről a lengyel hadsereg főhadnagya, Morvay Kazimierz által terjesztett azzal a híreszteléssel kapcsolatban, amely szerint ő a németekkel egyetértésben lengyel kormányt szándékozna alapítani – véleményt adna. A felkért urak abból a feltevésből kiindulva, hogy dr. Steifer Marian okl. ezredes szolgálati állására tekintettel ügyét nem adhatja át a valódi rendes tisztii becsületbíróságnak, elhatározták, hogy a megbízást elfogadják és 1941. május 9-én, mint Polgári Bíróság megalakulnak, elnökké választották Lubelski Stanisławot, titkárrá pedig Stominski Waclawot. Az így megalakított Polgári Bíróság 1941. május 10., 11., 12., 13. és 14. napján jegyzőkönyvileg kihallgatta a következő urakat: dr. Steifer Marian okl. ezredest, mint felet, valamint Morvay Kazimierz főhadnagyot, Dyndowicz Witold kapitányt, Chomranski Marian ezredest, dr. Smolinski Józsefet, dr. Hermann Adamot, Rudowski Szymon mérnököt, Jakobiec¹⁴⁰ József alezredest és Sztypinski¹⁴¹ Bohdant, a Polgári Bizottság elnökét és a kormány képviselőjét, mint tanúkat, egyben dr. Steifer

¹³⁹Fordítási hiba, helyesen vezérkari.

¹⁴⁰ Gépelési hiba, helyesen Jakobiec József r. alez. A KEOKH-ban alkalmazták a vkf. 2. def. alo. engedélyével. HL HM Eln. 21.-1940-51923. 1944. június 18-án Értény községben a Dunántúlon agyonlőtték, ahol Durai József álnéven, hamis papírokkal tartózkodott. Lánya, Danuta Jakobiec közlése 2003. Rajta kívül itt alkalmazták Chomranski Marian r. ezds.-t is. Lásd az 5. sz. dokumentumot.

¹⁴¹ Gépelési hiba, helyesen Stypiński.

okl. ezredest [akinek] indítványára a magyar királyi honvédség két tisztjétől szóbeli tájékoztatást szerzett be az ügyre vonatkozólag, és a vizsgálat teljes anyagának mérlegelése után a következő határozatot hozta.

Polgári Bíróság a vizsgálat által szolgáltatott anyagban nem talált olyan alapot, amely igazolta volna, hogy dr. Steifer Marian okl.ezredes tudatosan és célzatosan arra törekedett volna, hogy a lengyelek között a németekkel való politikai megértést és együttműködést szolgáló mozgalmat te-remsen.

Morvay Kazimierz főhadnagy által felhozott tény és dr. Steifer Marian okl. ezredesnek, a Bíróság előtt tett beismerő vallomása alapján a Polgári Bíróság bizonyítottan vette, hogy

a.) Dr. Steifer Marian okl. ezredes, mint a Magyar Királyság területén internált lengyel katonaság képviselője, magyar tiszt befolyásának eredményeként, magyar hivatalos szervekkel tárgyalásokba bocsájtkozott a lengyel–német politikai megegyezés lehetőségére tárgyában – miáltal kétségen kívül átlépte tisztán katonai szolgálatú állásának hatáskörét.

b.) Dr. Steifer Marian okl. ezredes az a.) alatt ismertetett tárgyalások megkezdésekor erről nem informálta megelőzőleg az illetékes szerveket, miáltal nem teljesítette sem polgári, sem katonai elvi köteleességét.

A Polgári Bíróság nem ismerte el a II. alatti cselekménynek, dr. Steifer Marian okl. ezredes által megadott indokát, nevezetesen a befolyásolás valódi forrásának nyilvánosságra hozásához való kedvét elégséges mentségül. Dr. Steifer Marian okl. ezredesnek tisztában kellett volna lennie az-zal, hogy ilyen természetű tárgyalásnak a felvétele a világ szemében hamis fényt vethet a lengyel nemzet egységes és törhetetlen állásfoglalására.

A jelen határozatot három egybehangzó példányban állítottuk ki, amelyből egyet dr. Steifer Marian okl. ezredesnek, egyet a Polgári Bíróság elnökének kézbesítettünk, egy az ügy iratainál marad. Budapest, 1941. május 14-én.

Opoka Adam sk.

Lubelski Stanisław sk.
Stominski Wacław sk.

Kořątaj- Szrednicki Jan sk.
Benedykt Stefan sk.

Lévéltári jelzet: HL HM Eln. 21-ad 14930 eln. 21.-1942. Korabeli fordítás magyar nyelvre, az eredeti nincs csatolva.

9.

Dr. Steifer Marian vk. ezredes felmentése

M. kir. Honvédelmi Minisztérium
16925.eln. 21-1942.

Steifer Marian dr. I. int vk. ezredes
felmentése a I. katonai int. képviselétől.

Elosztó szerint
Budapest, 1942. évi március hó 21-én.

Dr. Steifer Marian lengyel internált vk. ezredest a lengyel katonai internáltak képviselőjének tisztsége alól saját kérelmére felmentem, és nevezettet, valamint családtagjait a budapesti kat. int. táborcsoport állományából a pesthidegkúti tábor állományába helyezem át.

A lengyel katonai internáltak további képviselével egyelőre eddigi helyettesét, Król Aleksander lengyel int. alezredest bízom meg.

Dr. Steifer lengy. int. vk. ezredes mint a lengyel katonai internáltak képviselője, ezen tisztséget közel két éven át kifogástalanul látta el, és mindig arra törekedett, hogy a lengyel internált katonák

fegyelmezettek és munkára készek legyenek, politikával ne foglalkozzanak és a magyar államot becsüljék.

Ezért nevezettnek elismerésemet és köszönetemet fejezem ki.

Kapják: valamennyi kat. int. (lengyel) tábor pság, győri lengyel fiókkórház stb. továbbá tudomásul I-IV. és VII. hdt. pságok.
vitéz Bartha sk.

A jóváhagyott fogalmazvánnyal egyezik:

Budapest, 1942. évi március 24-én

Hoffer ezds. sk.

Az elnöki kiadó vezetője.

Levéltári jelzet: HL HM Eln. 21-1942-52202. Másolat.

10.

*A Polgári Bizottság elnöke, Henryk Sławik levele Baló Zoltán ezredeshez,
Budapest, 1943. szeptember 30.*

Komitet Obywatelski dla Spraw Opieki
nad Polskimi Uchodźcami na Węgrzech.
A lengyel menekültek Gondozásának Ügyeit
Intéző Polgári Bizottság Magyarországon.
Budapest, 1943. szeptember 30.

A háborús események következtében a lengyel [polgári] menekültek Magyarországon szervezetet alapítottak, és az Ön áldásdús tevékenységének köszönhető, hogy erre mód és alkalom volt. Fogadja ezúttal hálás köszönetünket és őszinte nagyrabecsülésünk kifejezését.

Henryk Sławik
elnök

Forrás: Eredeti, magyar nyelvű levél, gépirat, Henryk Sławik sk. aláírásával. Baló Magdolna tulajdonában.

11.

Vitéz Baló Zoltán ezredes felmentése a HM 21. osztály vezetése alól

M. kir. honvédelmi miniszter
65.088.szám
eln. 8./b.-1943.

vitéz Baló Zoltán idt. ny. á. ezds. idt.
szolgálatának megszüntetése, Utassy
Lóránt ezds. ov. teendőkkal való megbízatása.

HM 21. osztálynak
Budapest
Budapest, 1943. évi október 7-én.

Vitéz Baló Zoltán idt. ny. á. ezds.-t a HM 21. osztály vezetői teendők ellátásának ideiglenes megbízatása alól 1943. évi szept. 30-val felmentem és nevezetnek 65.610/el.n. 8-1939. sz. alatt elrendelt idt. szolgálatát 1943. évi október 30-val megszüntetem.

Áthelyezem:

1943. évi október hó 1-vel Utassy Lóránt ezredest az I. hdt. pságtól a HM 21. osztály állományába, egyben megbízom a 21. osztály vezetői teendőinek ellátásával.

Kapják: I. hdt. pság, HM 21. osztály, HM 4. osztály, HM 6. k. osztály, HM Számv. I. és III. osztály, HM Törzskülönítmény, HM Elnöki osztály.

Csatay sk.

A jóváhagyott fogalmazvánnyal egyezik:

Budapest, 1943. évi október hó 12-én.

Hegedűs fhdy.

Az elnöki kiadó vezetője.

A másolat hiteles.

Budapest, 1943. évi október hó 18-án.

Bencze alez. sk. aláírása, és a HM 21.

osztály pecsétje.

Forrás: Eredeti, a HM 21. osztályon készült másolat, Baló Magdolna tulajdonában.

12.

*Az internált lengyel katonák képviselője, Aleksander Król mk. alezredes
vitéz Baló Zoltán ezredest búcsúztató beszéde a Gellért Szálló különtermében
rendezett fogadáson, 1943. október 30-án*

A Magyarországon internált lengyel katonai személyek képviselete,
mint a HM 21. osztály szerve.

Przedstawiciel Polskich Żołnierzy Internowanych w Królestwie Węgier,

jako organ 21. oddz. MH.

Budapest, V. Juhász Sándor u. 9.

Méltóságos vitéz Ezredes Úr!

A mai napon egybegyűltünk itt azért, hogy a legünnepélyesebben megtiszteljük Ezredes Úrnak, mint a Honvédelmi Minisztérium 21. osztály – a lengyel ügyosztály – vezetőjének tevékenységét.

Mint a Magyarországon internált lengyel katonai személyek képviselője, néhány szóval kiemelni akartam Ezredes Úr azon érdemeit, amelyeket ezen tisztségben, hivatalos teendőinek teljesítése alatt, 4 éven át méltóztatott szerezni.

Mielőtt azonban erről szólok, méltóztatnék megengedni, hogy Ezredes Úrnak a HM 21. osztály vezetői tisztségében levő utódját: Utassy Lóránt vk. ezredest, ¹⁴² kiben oly rövid idő alatt megismertük a magyar tisztikar méltó és nemes képviselőjét, mint vendégünket itt üdvözljem.

Kedves Ezredes Úr!

Miőnn 1939. szeptember havában a háború tragikus végén a lengyel hadsereg egy része Magyarországra jött, a honvédelmi miniszter úr parancsára Ezredes Úr vette át felettük a parancsnokságot. Rövid időn belül kiérettük, hogy a mi gondviselésünket egy kiváló és nagy gyakorlattal bíró magyar tiszt vette kezébe. Az akkori igen nehéz helyzetben (körülmények között) gyorsan és jól meg kellett szervezni a táborokat, kezdvén az elszállásolástól és az ellátástól. Ezen nehéz feladat-

¹⁴² Lásd a 32. sz. jegyzetet.

nak odaadtad Ezredes Úr teljesen magadat, katonai tapasztalataidat, tudásodat, energiádat és mindenek előtt jó szívedet. Fáradhatatlan munkáddal, reggeltől estig szerveztél több mint 100 katonai táborot, létesítvéni jó helyzetet kb. 35 000 katonának, tisztnek és tiszt családnak. Tudtál Ezredes Úr nemcsak jó parancsokat kiadni, de a táborokkal gyakori közvetlen érintkezésekkel tudtad azokat ellenőrizni és a helyi viszonyokba tudtad azokat beilleszteni. A katonai táborokban rendet teremtettél és fegyelmet, ki tudtad részünkre eszközölni a jó elszállásolást, ruházatot és illemtényeket és később a munkavállalási engedélyt. Elérted Ezredes Úr az ő léthelyzetük rögzítését, és megalapoztad az ő együttélésüket a magyar intézményekkel, hatóságokkal és a helybeli lakossággal. Szóval, a katonai táborokban példás rendet teremtettél, és hamar és helyesen elsimítottad a pillanatnyi sűrűlódásokat. Ezredes Úr! A Te jó szívedről tanúságot tegyen az a néhány megemlékezés, amelyeket megengedek itt magamnak megemlíteni. Midőn annak idején Budapesten letartóztattak néhány legkiválóbb lengyel személyt, az itt jelenlévő Koffaját tábornokkal¹⁴³ együtt és amikor ezt jelentettem Neked Ezredes Úr, azonnal felelősséget vállaltál értük, és néhány óra múlva szabadon lettek bocsájtva.

Más esetben pedig, midőn számos közbenjárásodra sikerült Neked Ezredes Úr, három jó hazafi szabadon bocsájtását elérni (Witoslawski¹⁴⁴ lelkész, Lasky¹⁴⁵ és Stypinski¹⁴⁶) így szólta hozzá: azonnal hozzájuk kell utaznunk, hogy egy pillanattal se maradjanak tovább fogságban, és nehéz körülmények ellenére – köd, eső és gépkocsibaleset – hozzájuk értél, hogy személyesen tudtukra adjad szabadon bocsájtásukat. Szintén fáradhatatlanul gondoskodtál Ezredes Úr a polgári bizottság elnökének, Slawiknak¹⁴⁷ és munkatársainak szabadságra való bocsájtásáról, és hol csak tehetted enyhítetted fogsági helyzetüket.

Lehetetlen sok kiváló és jó cselekedetet megemlíteni, hol Ezredes Úr kitett magadat [tolmács megjegyzése: értelme: veszélynek kitett saját személyedet] kértél, segítettél, és elintéztél. Ma még nem lehet mindenről nyilvánosan beszélni.

Végül meg kell jegyezmem Ezredes Úr, hogy az együttműködésünk alatt gyakran nehéz között [tolmács: helyzetben] azon bizalom és barátság, melyben részesítettél, megmarad örökké személyes emlékmemben, mint drága és kedves emlék.

¹⁴³ Dr. Koffaj Szrednicki Jan (1883–1944) katonaoorvos, dd. tbk. Orvostudományi egyetemen tanult Moszkvában, amelyet Varsóban fejezett be. Az orvostudományi katonai központ pk-a Varsóban, a lengyel hadsereg egészségügyi főfelügyelője. A Magyarországi Lengyel Orvosok csoportjának vezetője. 1944. márc. 19-én a németek irodájában lelőttek. A hadtörténelmi irodalomban és levéltári iratokban sincs nyoma, hogy a magyar hatóságok bármikor letartóztatták volna. Valószínű fordítási hiba.

¹⁴⁴ Lásd a 95. sz. jegyzetet.

¹⁴⁵ Rzepko-Laski Władysław r. k. pap, tábori lelkész szds., a lengyel lelképásztori hivatal tagja. A papok mindegyike részt vett az evakuáció lebonyolításában. Szabad bejárásuk volt a táborokba, hírszolgálatot teljesítettek az evakuációs iroda (Budapest) és táborok rangidősei között. A magyar katonai hatóságok 1940. okt. 8-án vették őrizetbe, és a siklói tisztí büntetőtáborba utalták. A Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság kérte Kállay miniszterelnöktől szabadon engedését. A miniszterelnök kérésére, a honv. min. parancsára a HM 21. o. 1942 decemberében szabadlábba helyezte, és átadta a BM. IX. osztálynak. HL HM Eln. 21-1942-77042. 1944-ben deportálták Mauthausenbe, ahol kivégezték.

¹⁴⁶ Stypinski Bohdan – kereskedelmi kamarai titkár, 1940 márciusában érkezett Franciaországból Magyarországra, a pénzügyminiszter képviselőjében. Az evakuációs irodában az autók eladásával foglalkozott. Vízum lejárt után is itt maradt, a magyar katonai hatóságok letartóztatták. 14 hónapot töltött a siklói tisztí büntetőtáborban. A Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság kérte szabadon engedését Kállay miniszterelnöktől. A miniszterelnök kérésére a honv. min. parancsára a HM 21. o. 1942 decemberében szabadlábba helyezte és átadta a BM. IX. osztálynak. HL HM Eln. 21-1942-77042.

¹⁴⁷ Slawik Henryk (1894–1944) az LSZP tagja, újságíró. A munkaügyi miniszter képviselője Magyarországon, a lengyel Társadalmi Bizottság (Komitet Obywatelski) elnöke. 1940-ben német nyomásra magyar bíróság elé került az illegális evakuációban való részvétele miatt. Felmentették. Ezután a gyöngyöspáti katonai internálótáborba kellett bevonulnia. 1942 decemberében Kállay miniszterelnök kérésére, a honv. min. parancsára a HM 21. o. szabadlábba helyezte. HL HM Eln. 21-1942-77042. A magyar–lengyel diplomáciai kapcsolatok megszakadása – 1941. jan. 1. – után a lengyel kormány nem hivatalos képviselője Budapesten. 1944-ben a németek letartóztatták, Mauthausenben kivégezték.

Mint a Magyarországon internált lengyel katonai személyek képviselőjének, legyen szabad nekem átadni Neked, kedves Ezredes Úr, az internált lengyel katonák ajándékát – kiknek emlékében örökké megmaradnak jó tetteid – ezt a plakettet a mi lengyel fehér sasunkkal, amely plakettet már nemskóra a lengyel kormány kicserél oly méltó kitüntetésre, amelyet tényleg megérdemeltél.

Levéltári jelzet: HL HM Eln. 21.-1943. sz. n. 6116/a. csomó. Baló-hagyaték, növedéki napló száma 53/1963. Eredeti gépirati másodpéldány, korabeli fordítás magyar nyelvre. Az irat végén található a plakettbe bevéselt lengyel nyelvű szöveg, amely magyarul így hangzik: „Tiszteletreméltó és szeretett vitéz Baló Zoltán ezredesnek a m. kir. Honvédelmi Minisztérium 21. osztálya vezetőjének, hálájuk jeleül az internált lengyel katonák. Budapest, 1943. október 30.”

13.

A HM 21. osztály személyi állománya és ügyköre

<i>Beosztás</i>	<i>Személyzet</i>	<i>Ügykör</i>
Osztályvezető	1 törzstiszt. (tbk. v. ezds.)	I. Az osztály összes ügyköreinek vezetése, irányítása, ellenőrzése Táborok szemléje, ezzel kapcsolatos intézkedések Idegen tárcák közegeivel tárgyalások. Értekezletek.
Osztályvezető helyettes Vidmándy Emil ny. á. ezds.	1 törzstiszt. (ezredes)	II. Az osztály irodai ügyvitelének irányítása. a.) Beérkező darabok elosztása b.) Az ov. által reáruházott ügydarabok kiadványozása c.) Belső személyi ügyek (tisztek) d.) Minősítések, kitüntetések, stb. tisztí személyi ügyek e.) Elvi ügyek f.) „Hdm” ügyek g.) Utasítások szerkesztése h.) Lengyel internált orvosok és lelkészek ügyei i.) Felek fogadása
Különleges ügyek Simkó [Dezső] ny. á. alez.	1 törzstiszt	III. Minden az osztály ügykörén belül előforduló, az internáltakra, hadifoglyokra stb. vonatkozó személyi vonatkozású különleges ügyek a.) Jogi ügyek b.) Internált idegen állampolgárok nősülési ügyeinek szabályozása c.) fegyelmi ügyek d.) Szökésekkel kapcsolatos ügyek e.) Fegyverhasználati ügyek, bántalmazások, feljelentések stb. f.) Lengyel internáltak hazatérése, annak előkészítése személyi és katonai vonalon. g.) Biztonsági szolgálat, táborőrségek és ezekkel kapcsolatos ügyek.

<p>Lengyel internáltak ügyei lovag Gatkiewics [Lajos] t. fhdgy.</p>	<p>2 főtitiszt (egyik ti. egyben sgt. és tolmács)</p>	<p>IV. Lengyel internáltakkal és hozzátartozókkal kapcsolatos ügyek.</p> <p>a.) Kérelmek, panaszok, áthelyezések, elbocsajtások, kintlakások stb.</p> <p>b.) Bűm-mel (IX. oszt.), Vör-Ker-el stb. hatóságokkal való közvetlen érintkezés lengyel ügyekben</p> <p>c.) betegek (tüdőbetegekkel) eljárások</p> <p>d.) Polg. lengyel táborokból kat. táborokba áthelyezés és viszont</p> <p>e.) Táborpk-ok, lengyel lelkészek, orvosok, gyógyszerészek, rangidősek nyilvántartása</p> <p>f.) Táborlátogatási engedélyek, igazolványok</p> <p>g.) Elhalálózások, hagyatéki ügyek internáltak és hadifoglyokra, V. A-B-C-re vonatkozólag is.</p> <p>h.) Lengyel Katonai Képvislettel összeköttetés fenntartása</p> <p>i.) Lengyel posta, sajtó stb. ellenőrzése</p> <p>j.) Lengyel kórház, ambulatorium stb. ügyek</p>
<p>Jugoszláv hadifoglyok ügyei. v. Horváth alez.</p>	<p>1 törzstiszt</p>	<p>V. Magyar területre tartozó volt jugoszláv hadifoglyok hazaszállítása.</p> <p>a.) Beérkezett kérelmek elbírálása, nyilvántartása</p> <p>b.) A hazaérkezett hadifoglyok előjegyzése</p> <p>c.) Németországból átszökött (főként szerbek) elhelyezése, ellátása, hazabocsajtása stb.</p> <p>d.) Volt jugoszláv – más államok területére tartozó hadifoglyok átadása (horvátok, románok stb.)</p>
<p>Orosz, francia, angol, olasz hadifoglyok ügyei Dr. vitéz Pákozdy [János] ny. alez.</p>	<p>1 törzstiszt, 1 tiszthelyettes</p>	<p>VI. A.) orosz hadifoglyokkal eljárás, azok</p> <p>a.) elhelyezése, ellátása, ellenőrzése, „K” ellenőrzése stb.</p> <p>b.) Átadásuk a német hatóságoknak</p> <p>B.) Francia, angol stb. hadifoglyokkal való eljárás</p> <p>a.) általában, mint lengyeleknél (Lásd: I. a, c, f, g)</p> <p>C.) Olasz internáltakkal kapcsolatos ügyek.</p>
<p>Eltűntek kitüntetései és határátlépő katonák ügyei Mambrinyi [Béla] ny. alez.</p>	<p>1 törzstiszt</p>	<p>VII. A.) Eltűnt hadifogságba került saját hadsereg belüli honvédek (tiszt, tiszthelyettes és legénység) kitüntetési javaslatainál eljárás.</p> <p>a.) nyilvántartás, változások vezetése, veszteségi lajstromok stb</p> <p>b.) Megőrzés.</p> <p>B.) határt átlépő katonák vagy fegyveres testületek tagjaival való eljárás</p> <p>I. Saját állambeli</p> <p>II. idegen (szomszéd) állambeliek</p> <p>a.) Nyilvántartása</p> <p>b.) ellenük lefolytatandó eljárások,</p>

		<p>c.) kicserélésük körüli eljárás</p> <p>C.) Oroszországban levő volt világháborús hadifoglyok és más volt magyar állampolgárok hazahozatala.</p> <p>D.) „M” előadói ügycör</p>
Anyagi ügyek. Kereső ny. hbs. szds.	1 hadbiztos	<p>VIII. Az osztályon belül előforduló összes</p> <p>a.) ellátási (elhelyezés, élelmezés, berendezés stb.)</p> <p>b.) anyagi (illetmények, munkabérek stb.) ügyek</p> <p>c.) Táborok nyilvántatása, igénybevétele</p> <p>d.) Internáltak, hadifoglyok munkára kiadása</p> <p>e.) lengyel katonák képviselője pénz-, érték- stb. gazdálkodásának ellenőrzése.</p> <p>f.) Lengyel katonák képviselője anyaggazdálkodásának ruházat, bakancs, műhelyek, berendezések, rádiók stb. ellenőrzése</p>
Nyilvántartó alcsoport Reiner [Károly] ny. főtisztviselő	1 tisztviselő, 4 tiszthelyettes	<p>IX. Összes nyilvántartási (kartoték) ügyek</p> <p>a.) Összes hadifoglyok internáltak kartoték nyilvántartása</p> <p>b.) Előjegyzések vezetése a Németországból megszökött szerb, francia, angol hadifoglyokról.</p> <p>c.) Előjegyzések a visszatérést kérő és hazájukba visszatért lengyel internáltakról</p> <p>d.) Előjegyzések a beteg, elmebeteg, stb. internáltak, hadifoglyok stb.-ről</p> <p>e.) Előjegyzések az elhalt internáltak és hadifoglyokról</p> <p>f.) Előjegyzések a büntetés alatt álló internáltak és hadifoglyokról.</p> <p>g.) Előjegyzések vezetése a munkára kiadott internáltak és hadifoglyokról</p> <p>h.) Előjegyzések a magyar nőekkel házasságot kötött lengyel internáltakról.</p> <p>i.) Számszerinti állomány és egyéb táblázatok vezetése az internáltak és hadifoglyokról.</p> <p>k.) Változási kimutatások feldolgozása és minden egyéb nyilvántartási ügyek</p>
Irodavezetőség. Bencze Béla ny. alez.	1 törzstiszt, 2 tiszthelyettes, 2 gépipró, 2 szolgáló	<p>X. Összes segédhivatali teendők.</p> <p>a.) Iktatás, postázás, kézbesítés, tisztázások, rendeletek gyűjtése</p> <p>b.) Belső személyzeti ügyek (tiszthelyettesek, legénység, szolgálók)</p> <p>c.) Titkos leltár kezelése.</p>

Forrás: Eredeti gépirati másodpéldány, A/3-as formátum. Dátum, pecsét, aláírás nélkül. Baló Magdolna tulajdonában.

A RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- AAN Warszawa – Archiwum Akt Nowych
(Új és Legújabbkori Levéltár, Varsó)
- altbgy. – altábornagy
- ÁVK – Államvédelmi Központ (Budapest)
- BM – Belügyminisztérium
- BM IX. o – BM IX. osztály (1941. jún. 30-ig
közjóléti és szegényügyi, azután szegény-
ellátási és általános segélyezési osztály)
- cs – csomó
- csf. – csoportfőnök
- dd. tbk. – dandártábornok
- ea – előadó
- főcsop. – főcsoport
- főcsop. főn. – főcsoportfőnök
- fr. o-i – franciaországi
- gr – gróf
- gy – gyalog, gyalogsági
- gy. dd. – gyalogdandár
- gy. ho – gyaloghadosztály
- hbs. ezds. – hadbírószági ezredes
- h. gy. ho. – honvéd gyaloghadosztály
- h. gy. e. pk-a – honvéd gyalogezred parancs-
noka
- hdm. – hadműveleti
- hds. – hadsereg
- hdt. pság – hadtestparancsnokság
- heő. pk. – helyőrségparancsnok
- honv. min. (h) – honvédelmi miniszter (he-
lyettese)
- HL – Hadtörténelmi Levéltár
- HL HM Eln. A – Honvédelmi Minisztérium
Elnöki A osztály
- HL HM Eln. B – Honvédelmi Minisztérium
Elnöki B osztály
- HL HM Eln. 21 – Honvédelmi Minisztérium
Elnöki 21. osztály (hadifogoly és katonai
internáltak osztálya)
- HM Eln. B. vez. – Honvédelmi Minisztérium
Elnöki B (osztály) vezetője
- HM Számv. I. osztály – Honvédelmi Minisz-
térium, Számvevőszéki I. osztály
- Honv. ker. pság – honvéd kerületi parancs-
nokság
- honv. min. – honvédelmi miniszter
- honv. min. h. – honvédelminiszter-
helyettes
- hu. szds. – huszárszázados
- hüm. hu. o. vez. – a hadügyminisztérium hu-
szárszázadosvezetője
- idt. ny. á. ezds. idt. – ideiglenesen ténylegesí-
tett nyugállományú ezredes, ideiglenesen
ténylegesített (szolgálat)
- int. – internált
- jkv. – jegyzőkönyv
- kat. int. – katonai internált
- kat. int. tábor pság – katonai internálótábor
parancsnokság
- kbt. – kebelbeli társas (osztály)
- KEOKH – Külföldiek Ellenőrző Országos
Központi Hatóság
- k. u. k. – kaiserlich und königlich
- Küm. pol. – Külügyminisztérium, politikai
osztály iratai
- k. – kötet
- l. int. vk. – lengyel internált vezérkari
- lengy. – lengyel
- LSZP – Lengyel Szocialista Párt
- MOL – Magyar Országos Levéltár
- MOVE – Magyar Országos Véderő Egylet
- MTNCT – Magyarország tiszti név és címtára
- mk. – mérnökkari
- mk. alez. – mérnökkari alezredes
- min. of. – miniszteri osztályfőnök
- min. oszt. tan. és o. v. h. – miniszteri osztály-
tanácsos és osztályvezető helyettes
- min. tan. – miniszteri tanácsos
- M – mozgósítás, mozgósítási
- ny. á. – nyugállományú
- ny. alez. c. ezds. – nyugállományú alezredes,
címzetes ezredes
- ny. hbs. szds. – nyugalmazott hadbírószági
százados
- ny. szds. – nyugállományú százados
- o.- osztály
- o-gyi – országgyűlési
- okl. – okleveles
- o-m – osztrák–magyar
- ov.-je – osztályvezetője
- oszt. vez. h. – osztályvezető-helyettes
- pk. – parancsnok
- pc-os – páncélos
- PD – Protokół Dyplomatyczny (Diplomáciai
és Protokoll osztály)
- Püm. – Pénzügyminisztérium
- r. alez. – rendőr alez.
- r. k. – római katolikus
- sgt. – segédtsiszt
- sz. – szám, számú

sz. n. – szám nélkül
tbk. – tábornok
tbk. v. ezds. – tábornok vagy ezredes
ti – tiszt
t. fhdgy – tartalékos főhadnagy
tü. alez. – tüzérségi alezredes
ú. m. – úgy mint
v. – vitéz
vez. – vezetője

vezds. – vezérezredes
vk. – vezérkari
vk. alez., ezds. – vezérkari alezredes, ezredes
VKF – Vezérkari Főnök
VKF-e – Vezérkari Főnöke
2. vkf. o. – vezérkari főnökség 2. osztály
vk. őrgy – vezérkari őrnagy
vörgy. – vezérőrnagy
Vör. ker-el – Vöröskereszttel